

נפגעות התעללות במשפט – קורבנות השתיקה או

קורבנות השיטה?

בעקבות תיקון מס' 137 לחוק העונשין, התשע"ט-2019

מאת

שיר אביטל*

תקציר

שאלת ההתמודדות המשפטית עם קורבנות התעללות שנטלו את חיי המתעלל בהן היא אחת השאלות המורכבות שמערכת המשפט הפלילית מתמודדת עימן כיום. לאחרונה זכתה שאלה זו לבחינה מחודשת במסגרת תיקון מס' 137 לחוק העונשין, התשע"ט-2019 (להלן: הרפורמה בעבירות ההמתה), שבו קבע המחוקק עבירה חדשה של "המתה בנסיבות של אחריות מופחתת", המאפשרת לבית המשפט להקל באחריותן הפלילית של אותן קורבנות התעללות שהמיתו את המתעלל בהן. התיקון אימץ באופן מלא את נוסחו של סעיף 300א(ג) הקודם, אשר אפשר לבית המשפט להקל בעונשה של מי שרצחה בנסיבות של מצוקה נפשית קשה עקב התעללות שיטתית ומתמשכת, חרף עונש החובה הקבוע בצידה של עבירת הרצח. בכך, הרפורמה החדשה מגלמת מעבר ממודל של "ענישה מופחתת" למודל של "אחריות מופחתת", המאפשרת לא רק הקלה בענישה אלא גם הקלה בתיוג המוסרי הנלווה להרשעה. רפורמה חקיקתית זו הוצגה כ"מפהכה" של ממש במעמדן המשפטי של קורבנות ההתעללות, אולם מבט מעמיק אל האופן שבו מטפלת מערכת המשפט באותן קורבנות התעללות במרוצת השנים מצביעה על פער משמעותי בין העמדה המשתקפת מדברי המחוקק בתיקון לבין המתרחש בתוך כותלי בית המשפט. ברשימה זו אטען כי חרף הפוטנציאל הגלום ברפורמה החדשה, העשויה להביא לשיפור משמעותי במצבן של אותן קורבנות התעללות, אל לנו להפריז בכוחה, שכן השינוי במעמדן המשפטי טעון גם הירתמות של בית המשפט למאבק. כפי שאבקש להראות, מודל הענישה המופחתת, שעוגן בסעיף 300א(ג) לחוק בטרם הרפורמה, כמעט לא הוחל באותן נסיבות ייחודיות שעבורן יועד עקב הפרשנות השיפוטית שניתנה לדרישות הסעיף. על כן, אימוץ נוסחו המלא של הסעיף הישן, על כל קשייו ומגבלותיו, במסגרת הרפורמה החדשה, מעורר את החשש שמא מדובר באותה גברת בשינוי כותרת.

* תלמידה לתואר בוגר, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת תל אביב. רשימה זו נכתבה במסגרת פרויקט הכתיבה הסטודנטיואלית "הערות במשפט" של כתב העת **עיוני משפט**. ברצוני להודות לד"ר דורין לוסיטיג, איה אומסי, עמר עין-הבר ועדן טאטור, עורכי כתב העת **עיוני משפט** כך מג, וכן לשופט/ת החיצוני/ת, על הערותיהם המועילות שתרמו לי רבות בכתיבת רשימה זו.

באמצעות סקירה מקיפה של הפסיקה העוסקת בנושא, הרשימה תחשוף את הקשיים המרכזיים המתעוררים מן הפרשנות השיפוטית שניתנה לסעיף 300א(ג) לחוק העונשין, עובר לרפורמה. כפי שהסקירה תלמד, בית המשפט אימץ במרוצת השנים פרשנות מצמצמת לדרישות הסעיף שאינה עולה בקנה אחד עם מאפייניהן של אותן קורבנות התעללות שעליהן ביקש המחוקק לפרוש את חסותו. פרשנות שיפוטית זו היא תוצר של הטיה שנוצרה בפסיקה, שנאלצה להתמודד עם המקרה ההופכי למקרה שבגינו חוקק התיקון, ובו ביקשו גברים שרצחו את בנות זוגם לחסות תחת הגנת הסעיף המקל. בהתבסס על ממצאים אלו, הרשימה מציעה חשיבה מחודשת על הפרשנות השיפוטית הראויה בראי תיקון מס' 137 לחוק העונשין, ועל עיצובה הראוי של עבירת ההמתה המבוצעת בידי קורבנות התעללות בנסיבות של אחריות מופחתת.

מבוא

- א. שאלת השיפוט של קורבנות התעללות – בין התאוריה לפרקטיקה
- ב. סעיף 300א(ג) – מודל ענישה מופחתת
- ג. הפרשנות השיפוטית
 1. התנאים הנדרשים להפעלת סעיף 300א(ג) לחוק
 2. על הפער בין תכלית החוק למציאות
 - ד. הרפורמה בעבירות ההמתה – האומנם מהפכה?
 - ה. "זו דרכה של ההלכה הצועדת קדימה" – הצעה לקראת שינוי סיכום

מבוא

"כרמלה בוחבוט הייתה אישה מוכה. עשרים וארבע שנים התעלל בה בעלה. ביישוב הקטן שבו היא מתגוררת היה זה סוד גלוי. הורי בעלה, אחיו, אחיותיו והסביבה, כולם ידעו על כך ושתקו".¹

עשרים וחמש שנים חלפו מאז הורשעה כרמלה בוחבוט בהריגת בן זוגה המתעלל ונידונה לשלוש שנות מאסר. סיפורה הקשה של בוחבוט עורר הדים רבים בציבור הישראלי והעלה על נס את שאלת ההתמודדות המשפטית עם קורבנות התעללות שנטלו את חיי המתעלל בהן.² הסערה הציבורית שעוררה הפרשה תורגמה במהרה לתיקון מס' 44 לחוק העונשין.³ במסגרת התיקון נוסף סעיף 300א(ג) לחוק, אשר אפשר לבית המשפט להקל בעונשה של מי שרצחה בנסיבות של מצוקה נפשית קשה עקב התעללות שיטתית ומתמשכת, חרף עונש החובה הקבוע בצידה של עבירת הרצח.⁴ תיקון זה אימץ למעשה מודל של "ענישה מופחתת", הנועד לבטא השקפה חברתית שלפיה קורבן התעללות שהמיתה בעת שנקלעה למצוקה קשה אינה עומדת מבחינה מוסרית בדרגה אחת עם רוצח.⁵ על כן, בבואו של בית המשפט לגזור את דינה, עליו להתחשב בנסיבות הקשות אשר הביאו אותה לבצע את המעשה הנורא.⁶ חרף כוונת המחוקק, וכפי שיבואר בהמשך רשימה זו, במרוצת השנים אימץ בית המשפט פרשנות מצמצמת לתנאי הסעיף. פרשנות זו הציבה משוכה גבוהה, ואף ייתכן כי גבוהה מדי, בפני אותן קורבנות התעללות והובילה לכך שהסעיף כמעט לא הוחל בפסיקתנו, כפי שאבקש להראות ברשימה זו.

לאחרונה זכתה סוגיה משפטית זו לתפנית נוספת עם כניסתו לתוקף של תיקון מס' 137 לחוק העונשין, התשע"ט-2019 (להלן: הרפורמה בעבירות ההמתה).⁷ במסגרת רפורמה זו, נקבעה עבירה חדשה של "המתה בנסיבות של אחריות מופחתת", המאפשרת לבית המשפט להקל באחריותן הפלילית של אותן קורבנות התעללות

¹ ע"פ 6353/94 בוחבוט נ' מדינת ישראל, פ"ד מט(3) 647, 654 (1995) (להלן: עניין בוחבוט).

² ענת הורוויץ "סעיף 300 לחוק העונשין: על משמעות ההבחנה בין יסודות העברה לנסיבות רלוונטיות לעונש" מגמות בדיני ראיות ובסדר הדין הפלילי – ספר הרנון 517, 520 (2009) (להלן: ענת הורוויץ "סעיף 300 לחוק העונשין"); אורית קמיר "זיכרון קולקטיבי, משפט ואין נשים: איך אפשר לזכור נשים במשפט בין עמלק ליפי הבלורית והתואר?" ישראל 183, 205 (2011).

³ חוק העונשין (תיקון מס' 44) (עונש מופחת), התשנ"ה-1995, ס"ח 391 (להלן: תיקון מס' 44).

⁴ ס' 300א(ג) לחוק העונשין, התשל"ז-1977 (להלן: חוק העונשין) (בוטל).
⁵ דברי הסבר להצעת חוק העונשין (תיקון מס' 41) (אחריות מופחתת), התשנ"ה-1995, ה"ח 475, 476-477.

⁶ ש.ש.

⁷ חוק העונשין (תיקון מס' 137), התשע"ט-2019, ס"ח 230 (להלן: הרפורמה בעבירות ההמתה).

שנטלו את חיי המתעלל בהן.⁸ עבירה חדשה זו כוללת מקרים שבהם למרות קיומו של יסוד נפשי של אדישות או כוונה מצד הנאשמת כלפי התוצאה הקטלנית, יכיר בית המשפט באשמה פחותה מרצח שבצידה עונש מרבי של 15 שנות מאסר. התיקון אימץ באופן מלא את נוסחו של סעיף 300א(ג) הקודם, וגילם מעבר ממודל של "ענישה מופחתת" למודל של "אחריות מופחתת", המאפשר לא רק הקלה בענישה אלא גם הקלה בתיוג המוסרי הנלווה להרשעה. בכך ביקש המחוקק לבטא את סלידתו מתופעת האלימות נגד נשים בישראל ולקדם מדרג עונשי חדש אשר יבטיח הלימה מיטבית וראויה יותר בין האשמה המוסרית של העושה, העונש הקבוע בחוק והתיוג המוסרי הנלווה להרשעה.⁹ רפורמה חקיקתית זו הוצגה כ"מהפכה" של ממש במעמדן המשפטי של קורבנות התעללות, וניכר כי השינוי התודעתי שחל בציבור הצליח לחלחל גם לנבחרי היושבים בכנסת.¹⁰ למרות תחושת האופטימיות המתעוררת מקריאת שורות אלה, התבוננות צרה בפועלו של המחוקק חושפת תמונה חלקית בלבד. מבט מעמיק אל האופן שבו מערכת המשפט מטפלת באותן קורבנות התעללות מצביע על פער משמעותי בין העמדה המשתקפת מדברי המחוקק לבין המתרחש בתוך כותלי בית המשפט.

ברשימה זו אטען כי חרף הפוטנציאל הגלום ברפורמה החדשה, העשויה להביא לשיפור משמעותי במצבן של אותן קורבנות התעללות, אל לנו להפריז בכוחה, שכן השינוי במעמדן המשפטי טעון גם הירתמות של בית המשפט למאבק. כפי שאבקש להראות, מודל הענישה המופחתת, שעוגן בסעיף 300א(ג) לחוק בטרם הרפורמה, כמעט לא הוחל באותן נסיבות ייחודיות שעבורן יועד עקב פרשנות מצמצמת שניתנה

⁸ ס' 301ב(א) לחוק העונשין.

⁹ דברי ההסבר להצעת חוק העונשין (תיקון מס' 124) (עבירות המתה), התשע"ו-2015, ה"ח הממשלה 166, 177; מרדכי קרמניצר וחאלד גנאים **הרפורמה בעבירות ההמתה (2019) – לאור עקרונות היסוד של המשפט ומחקר היסטורי והשוואתי**, 338-339 (2020) (להלן: מרדכי קרמניצר וחאלד גנאים **הרפורמה בעבירות ההמתה**); משרד המשפטים **הצוות לבחינת יסודות עבירות ההמתה – דין וחשבון** (2011) 31-34 www.justice.gov.il/Units/YeutzVehakika/News/Documents/Dochkremnitzer.pdf (להלן: ועדת קרמניצר).

¹⁰ ביחס לשינוי התודעתי שחל בציבור הישראלי כאשר לתופעת הרצח המבוצע בניסבות של אלימות במשפחה ראו: תמר קפלנסקי "לשחרר את דלאל דאוד" **ynet** – דעות צריכות לשבת בכלא דקה" **הארץ** – **בלוגים** 11.11.2019 www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5526998,00.html; קובי ניב "הן לא היו צריכות לשבת בכלא דקה" **הארץ**; תמר דהאן "למי קראתם רוצחת" **הארץ** – דעות 25.11.2019 www.haaretz.co.il/opinions/premium-1.8176304; **הרפורמה זכתה להן ראו: טובה צימוקי "מחמירים עם הרוצחים: מהפכת עבירות ההמתה יוצאת לדרך" ynet** – **בארץ** 27.12.2018 www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5434330,00.html; לי ירון "דלאל דאוד השתחררה, שלוש נשים עדיין בכלא על הריגת בני זוג מתעללים" – **הארץ** **חינוך וחברה** 21.6.2019 www.haaretz.co.il/news/education/premium-1.7398340; המתה באחריות מופחתת: הרפורמה בעבירות המתה נכנסת לתוקף" **גלובס** – **דין וחשבון** www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001293113 11.7.2019

לדרישות הסעיף. על כן, אימוץ נוסחו המלא של הסעיף הישן, על כל קשייו ומגבלותיו, במסגרת הרפורמה החדשה והפיכתו למודל של אחריות מופחתת, מעוררים את החשש שמא מדובר באותה גברת בשינוי כותרת. לפיכך, אבקש ברשימה קצרה זו להציע קריאה מחודשת לתנאי הסעיף המאפשר להקל באחריותן הפלילית של קורבנות התעללות שעשויה לספק מזור לקשיים אלה, ולתרום להגשמת תכלית הרפורמה בעבירות ההמתה שהיא יצירת הלימה ראויה יותר בין חומרתה המוסרית של העבירה, האחריות המוטלת על הנאשם והעונש הקבוע בחוק.

תרומתה המרכזית של רשימה זו מתבטאת בשני מישורים: ראשית, היא מבקשת לחשוף את הקשיים המתעוררים מן הפרשנות השיפוטית לסעיף 300א(ג) לחוק, זאת באמצעות סקירה מקיפה של פסקי דין שבהם התבקשו בתי המשפט להחילו. ניתוח זה, אשר טרם נערך בספרות, יתמקד בפסקי הדין המרכזיים בנושא בשים לב לדרך ההנמקה השיפוטית ולנסיבות הייחודיות שבהן הופעל הסעיף. כפי שילמד הניתוח, בית המשפט אימץ במרוצת השנים פרשנות מצמצמת לדרישות הסעיף שאינה עולה בקנה אחד עם מאפייניהן של אותן קורבנות התעללות שעליהן ביקש המחוקק לפרוש את חסותו. פרשנות שיפוטית זו היא תוצר של הטיה שנוצרה בפסיקה, שנאלצה להתמודד עם המקרה ההופכי למקרה שבגיניו חוקק התיקון, ובו ביקשו גברים שרצחו את בנות זוגם לחסות תחת הגנת הסעיף המקל. שנית, בהתבסס על ממצאים אלו, הרשימה מציעה חשיבה מחודשת על הפרשנות השיפוטית הראויה בראי תיקון מס' 137 לחוק העונשין, ועל עיצובה הראוי של עבירת ההמתה המבוצעת בידי קורבנות התעללות בנסיבות של אחריות מופחתת.

מבנה הרשימה יהיה כדלקמן: **פרק א** יסקור את הספרות המשפטית המרכזית העוסקת בשאלת השיפוט של קורבנות התעללות ויניח את התשתית התאורטית לבחינת המצב המשפטי בישראל בהמשך. **פרק ב** יציג את ההיסטוריה החקיקתית של סעיף 300א(ג) לחוק העוסק בענישה מופחתת. בפרט, בפרק זה אעמוד על האירועים שהביאו לחקיקת הסעיף ואבקש להתחקות אחר כוונת המחוקק המונחת ביסודו. **פרק ג** יסקור את הפרשנות השיפוטית שניתנה לתנאי סעיף 300א(ג) לחוק במרוצת השנים. כמו כן, אבחן באילו נסיבות הופעל הסעיף בפסיקה הישראלית ואתור אחר הסיבות שהביאו לאימוץ גישה פרשנית זו. בחינה זו תחשוף פער משמעותי בין כוונת המחוקק לבין האופן שבו יושם הסעיף בין כותלי בית המשפט. בחינת פרשנותו של סעיף 300א(ג) לחוק הינה בעלת חשיבות רבה להמשך, שכן הרפורמה בעבירות ההמתה מאמצת באופן מלא את נוסחו של הסעיף הישן, שהפך כעת לעבירה חדשה של "המתה בנסיבות של אחריות מופחתת". **בפרק ד** אציג את עיקרי הרפורמה בעבירת ההמתה. עוד אדון בהשלכותיה הצפויות של הרפורמה על סוגיית קורבנות התעללות שהמיתו את המתעללים בהן, הניצבת במרכז הדיון ברשימה זו. **בפרק ה** אבקש לבחון מהי הפרשנות השיפוטית הראויה בראי הרפורמה החקיקתית בעבירות ההמתה, כחלק מדיאלוג מתמשך בין המחוקק לבית המשפט. במסגרת זו אעמוד על הצורך בבחינה מחודשת של תנאי הסעיף, כפי שפורשו בפסיקה, ואציע דרכי פרשנות חלופיות שעשויות לסייע להגשמת תכלית החוק. לבסוף, אסכם את המהלך שביקשתי לבצע במסגרת רשימה קצרה זו.

א. שאלת השיפוט של קורבנות התעללות – בין התאוריה לפרקטיקה

שאלת השיפוט של קורבנות התעללות שנטלו את חיי המתעלל בהן היא אחת השאלות המורכבות שמערכת המשפט הפלילית מתמודדת עימן כיום. יריעת הדיון בהקשר זה רחבה וכוללת מגוון פתרונות שניתן להעניק לבעיה, החל ממתן פטור מאחריות תוך שימוש בדוקטרינות של הגנה עצמית והגנת הצורך וכלה בהרשעה מלאה בעבירת הרצח. נכון לעת הזו, סייג ההגנה העצמית הקבוע בחוק העונשין אינו חל בנסיבות ייחודיות של רצח המבוצע על רקע אלימות במשפחה, והמודל שאומץ לאחרונה בדיון הישראלי הוא הקלה באחריותן הפלילית של הקורבנות.¹¹ מעבר לגיוון בדינים הפוזיטיביים העשויים לחול בעניין זה, קיים בספרות מארג רחב של טיעונים בעד ונגד הטלת אחריות פלילית בנסיבות ייחודיות מעין אלה, בסיסי הצדקה ומודלים תאורטיים שונים שפותחו על מנת לתת מענה לשאלה שעל הפרק.

רצח המבוצע בידי קורבנות התעללות אינו תופעה חדשה בנוף המשפטי וכיום קיימת כתיבה ענפה בנושא, כאשר הבולטת בתרומתה היא הכתיבה הפמיניסטית. מבין שלל גווניה של המחשבה הפמיניסטית, ניתן להבחין בשני זרמים מרכזיים הרלוונטיים לענייננו. האחד הוא זרם הפמיניזם הרדיקלי, הבוחן את המציאות החברתית מתוך אספקלריית יחסי הכוח שבין גברים לנשים בחברה ומתמקד בחשיפת המבנים החברתיים והמשפטיים המשעתקים היררכיה מגדרית זו.¹² בהקשר של תופעת האלימות כלפי נשים, הפמיניזם הרדיקלי פועל לפוליטיזציה של הנושא תוך הפניית זרקור להקשר החברתי הרחב של התופעה ולתרומתן של הרשויות והמשפט למצוקת הנשים.¹³ לפי עמדה זו, קורבניותה של האישה המוכה אינה נובעת אך ממערכת היחסים המתעללת בספּרה הפרטית, אלא היא פועל יוצא של תפקודן הלקוי של הרשויות, הנכשלות בהענקת הגנה אפקטיבית לנשים אלו בספּרה הציבורית.¹⁴ על כן,

¹¹ ראו לעיל ה"ש 7.

¹² Catharine A. MacKinnon, *Feminism, Marxism, Method, and the State: An Agenda for Theory*, 7(3) SIGNS: JOURNAL OF WOMEN IN CULTURE AND SOCIETY 515, 532 (1982); Ruth Gavison, *Feminism and the Public/Private Distinction*, 45 STAN. L. REV. 1, 18-21

(1992); קתריין מקינון "שוני ושליטה: על אפליה מינית" פמיניזם משפטי בתאוריה ובפרקטיקה 23, 25-23 (דפנה ברק-ארז עורכת, 2005); נויה רימלט דומות, שונות ושיוויון בין המינים בראי המשפט האמריקני והישראלי 149-201 (חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור במשפטים", אוניברסיטת תל אביב, 2001); אורית קמיר פמיניזם, זכויות ומשפט 55-59 (2002).

¹³ ליאורה בילסקי "נשים מוכות: מהגנה עצמית להגנת העצמיות" פלילים 1 ו 5, 27-21 (1997) (להלן: ליאורה בילסקי "מהגנה עצמית להגנת העצמיות"); Carol Hanisch, *The Personal Is Political*, in *Radical Feminism: A Documentary Reader* 113, 113-116 (Barbara A. Crow ed., 2000).

¹⁴ ליאורה בילסקי "מהגנה עצמית להגנת העצמיות", שם; נגה אבני "נשים מוכות ושוטרים: קורבנות של השיטה" פלילים 171, 181-184 (1990); דליה יסעור-בורוכוביץ ועל

לא ניתן לבחון את סיפורן של הנשים המוכות שהרגו את בן זוגן המתעלל במנותק מהכוחות הפועלים במרחב הציבורי, וזאת כחלק מהבנה רחבה יותר של מבני הכוח והדיכוי בחברה.¹⁵

זרם נוסף הוא הפמיניזם התרבותי. זרם זה, המזוהה עם הפסיכולוגית קרול גיליגן, מדגיש את קולה הייחודי של האישה ואת חוויית העולם הנשית, הנבדלת מהחוויה הגברית במשמעות הניתנת למערכות היחסים, לקשר המשפחתי ולדאגה לזולת.¹⁶ בהתאם, הפמיניזם התרבותי קורא לעיצוב פרקטיקות משפטיות באופן שיעניק ביטוי לתובנות הנשיות ויאפשר את השמעת קולן העצמאי של הנשים בשדה המשפטי, כחלק ממגוון הקולות הקיימים בחברה. בבחינת תופעת הרצח המבוצע בידי נשים מוכות, הגישה התרבותית מדגישה את נקודת מבטן הייחודית של הנשים ואת השפעת האתיקה של דאגה לזולת על דרכי פעולתן במסגרת מערכת היחסים המתעללת, תוך חשיפת הפער בין ההסדרים החוקיים הקיימים לבין ניסיון החיים הנשי.¹⁷ אחד האתגרים המרכזיים שניצבו בפני הזרם התרבותי בניסיונו להתמודד עם תופעה זו הוא חוסר ההבנה בקרב הציבור באשר לשאלה מדוע לא עזבה האישה המוכה את ביתה; מדוע בחרה בהמתת בן הזוג המתעלל על פני עזיבתו?

בעקבות כך, לצד התנועה הפמיניסטית ועל רקע הניסיון להבין את חוויית העולם הנשית בנסיבות של אלימות במשפחה, התפתחה לקראת סוף שנות השבעים תאוריה פסיכולוגית חדשה המוכרת כ"תסמונת האישה המוכה".¹⁸ התאוריה המזוהה ביותר עם

לביא-אפרת "עמדות של שוטרים ושופטים: משוכות בדרך של נשים מוכות לקבל עזרה" *חברה ורווחה* (כב) 481, 485-481 (2002) (להלן: דליה יסעור-בורוכוביץ ויעל לביא-אפרת "עמדות של שוטרים ושופטים"); Elizabeth M. Schneider, *Battered Women and Feminist Lawmaking*, 87-91 (2008).

¹⁵ אריאלה שדמי "לקראת תפיסה אחרת של אלימות גברים נגד נשים: אחריות החברה והמדינה" *ביטחון סוציאלי* 64, 5, 13-27 (2003). המאמר מציע תפיסה חליפית של אלימות כלפי נשים המבוססת על תובנות הפמיניזם הרדיקלי, אשר מסיטה את האחריות הבלעדית מאנשי מקצוע לעבר השחקנים החברתיים המרכזיים המאפשרים את התרחשותה והשתמרותה של תופעת האלימות, וביניהם הקהילה הקרובה, המדינה והמוסדות החברתיים.

¹⁶ קרול גיליגן *בקול אחר – התאוריה הפסיכולוגית והתפתחות האישה* (נעמי בן-חיים מתרגמת, 1995); ליאורה בילסקי "מהגנה עצמית להגנת העצמיות", לעיל ה"ש 13, בעמ' 27-40; נויה רימלט "הפמיניזם המשפטי בישראל – מניין ולאן? הרהורים על שונות, כבוד ושוויון בין המינים בעקבות ספרה של אורית קמיר 'פמיניזם, זכויות ומשפט' " *עיוני משפט* כז 857, 860-861 (2004).

¹⁷ ליאורה בילסקי "מהגנה עצמית להגנת העצמיות", שם, בעמ' 32-36; Robin West, *NARRATIVE, AUTHORITY AND LAW*, 196-200 (1993); Carrie Menkel-Meadow, *Portia in a Different Voice: Speculations on a Women's Lawyering Process*, 1 BERKELEY WOMEN'S L. J. 39, 43-47 (1985).

¹⁸ Bess Rothenberg, "We Don't have Time for Social Change" – *Cultural Compromise and the Battered Woman Syndrome*, 17(5) GENDER & SOCIETY 771, 776-779 (2003); Mary Ann Dutton, *Understanding Women's Responses to Domestic Violence: A*

גישה זו היא תאוריית מעגל האלימות של ווקר, הרואה בהתעללות תהליך מחזורי המורכב משלושה שלבים: הראשון מתאפיין ביצירת אווירה מתוחה כפועל יוצא של גילויי איבה ואלימות מילולית מצד בן הזוג. חרף העוינות, האישה נוטה שלא לעזוב את הבית ומגיבה בדרך של הדיפת המתקפה או השלמה עימה; השלב השני מתאפיין בהתפרצויות זעם ואלימות אשר עשויות לסכן את חיי האישה; השלב השלישי הוא שלב של חרטה מצד המתעלל והבטחה לאי-הישנותה של האלימות. בשלב זה, הפיוס ותחושת ההקלה הנלווית לכך מביאות את האישה להישאר במערכת היחסים ולא לעזוב את בן הזוג המתעלל.¹⁹ תהליך תלת-שלבי זה חוזר על עצמו שוב ושוב ויוצר אצל האישה תחושה של חוסר אונים, חרדה ודריכות תמידית, שכן היא חשה כנתונה בסכנת חיים מתמשכת. אותו מעגל אלימות יוצר פוטנציאל התפרצות מאוחר יותר, דווקא בשלב הפיוס והרגיעה, בשל החשש מפני הסכנה הממשמת ובה. בכך, "תסמונת האישה המוכה" מסייעת לנו להבין מדוע לא עזבה האישה המוכה את ביתה ומדוע הגיבה דווקא בהמתת בן הזוג המתעלל זמן רב לאחר מעשי התעללות. בשל תרומתה המכרעת של התאוריה להבנת הרציונל בפעולתה של האישה המוכה, היא הפכה במרוצת השנים לכלי מרכזי במאבקן של משפטניות פמיניסטיות לקידום הסדרים חוקיים המשקפים דפוסי חשיבה נשיים.²⁰ דוגמה לשימוש שנעשה בתאוריה הפסיכולוגית במסגרת המאבק הפמיניסטי ניתן למצוא בשינוי המשפטי שחל בארצות הברית ביחס לקבלת עדויות מומחה במשפטי נשים שהרגו את בני זוגן.²¹ קבלת עדויות המומחה, הנשענות על "תאוריית האישה המוכה", נועדה להתגבר על ההטיות בהפעלת

Redefinition of Battered Woman Syndrome, 21 HOFSTRA L. REV. 1191, 1194-1201 (1993).

¹⁹ L. Walker, *THE BATTERED WOMAN SYNDROME*, 94-99 (4th ed. 2017); עמנואל גרוס "האישה המוכה – האם לא הגיע העת כי המשפט הפלילי יגן עליה" *הפרקליט* מד 102, 106-103 (1998) (להלן: עמנואל גרוס "ההגנה הפלילית של האישה המוכה"); יורם רבין ויונתן לבני "התסמונת הפוסט-טראומטית כטענת הגנה במשפט הפלילי" *דין ודברים* ה' 205, 229-227 (2010) (להלן: יורם רבין ויונתן לבני "התסמונת הפוסט-טראומטית"); Geraldine Mackenzie and Eric Colvin, *Homicide in Abusive Relationships: A Report on Defences*, Prepared for the Attorney-General and Minister for Industrial Relations, Queensland 7-11 (2009).

²⁰ לסקירת ההשפעה של תנועת האישה המוכה על קידום רפורמות במסגרת ההתמודדות עם תופעת האלימות במשפחה בארצות הברית ראו: Elizabeth M. Schneider, לעיל ה"ש 14, בעמ' 27-23; Mindy B. Mechanic, *Battered Women, Homicide, and the Legal System*, in *HELPING BATTERED WOMEN: NEW PERSPECTIVES AND REMEDIES* 132, 146-148 (Albert R. Roberts ed., 1996).

²¹ עדויות המומחים עשויות ללבוש צורות רבות, אך השימוש המקובל בהקשר זה הוא בעדויות של פסיכיאטרים או פסיכולוגים מומחים. ראו: ליאורה בילסקי "מהגנה עצמית להגנת העצמיות", לעיל ה"ש 13, בעמ' 39-36; Cathryn Jo. Rosen, *The Excuse of Self-Defense: Correcting a Historical Accident on Behalf of Battered Women who Kill*, 36 AM. UL REV. 11, 39-41 (1986); Lauren K. Fernandez, *Battered Women Syndrome*, 8 *Geo. J. Gender & L.* 235, 237-242 (2007).

דוקטרינת ההגנה העצמית, כדוגמת דרישת המיידיות והנחיצות שאינן תואמות את חוויית החיים של נשים מוכות, ולהרחיב את ההחלה של הגנה משפטית זו גם על מקרים שבהם דרישות אלו אינן מתקיימות.²²

תרומתה של המחשבה הפמיניסטית לא פסחה על ישראל, ותובנותיה החלו לחלחל במהרה הן אל המחקר והספרות הפלילית והן לתוך הפרקטיקה המשפטית. הספרות הפלילית שניסתה להתמודד עם שאלת השיפוט של קורבנות התעללות שהמיתו הושפעה רבות מהנחות המוצא ומדפוסי החשיבה הפמיניסטיים, והפתרונות שהוצעו במסגרתה התמקדו בשלושה מישורים עיקריים: הראשון, הרחבת דוקטרינת "ההגנה העצמית" כסייג לאחריות הפלילית; השני, הכרה בנסיבות הייחודיות ובמאפייני תסמונת "האישה המוכה" כמדדיקים אחריות מופחתת; והשלישי, הקלה בענישה הפלילית.

כאמור, פתרון אחד שבו עסקה הספרות הוא הענקת פטור מאחריות פלילית, המבוססת על הרחבת דוקטרינת "ההגנה העצמית" והתאמת תנאיה לנסיבות של מערכת יחסים אלימה.²³ גישה זו צמחה על רקע ההבנה המתפתחת כי המבנה הקיים של דוקטרינת ההגנה העצמית עוצב בהשראת תבניות גבריות שאינן תואמות את מציאות החיים הנשית, ועל כן אינה מקנה הגנה שווה לנשים ולגברים כאחד.²⁴ בהתאם לגישה זו, הוצע לקבוע הגנה חדשה שתיתן ביטוי לנסיבות הקיצוניות שנאשמות פועלות בהן במקרים שבהם הן נתונות למסכת אלימות מתמשכת וסדרתית. זאת, תוך

²² Jessica Savage, *Battered Woman Syndrome*, 7 GEO. J. GENDER & L. 761, 765-769; שם (2006).

²³ יש לציין כי גם במסגרת ההצעות להרחבת דוקטרינת "ההגנה העצמית" לנסיבות של אלימות במשפחה, קיים ויכוח בין מלומדים האם יש לבסס הגנה זו על גישת "הצידוק" (Justification) המתמקדת בצדקת המעשה, או לחילופין, על גישת "הפטור" (excuse) המתמקדת בנסיבות הקשורות לעושה, ראו: חוה דיין ועמנואל גרוס "הגנה עצמית בנסיבות של אלימות במשפחה: הצעה לתיקון חוק העונשין" **הארת דין** 1 ו 12-18 (2012) (להלן: חוה דיין ועמנואל גרוס "הגנה עצמית בנסיבות של אלימות במשפחה"); עמנואל גרוס "ההגנה הפלילית של האישה המוכה", לעיל ה"ש 19, בעמ' 127-122; גיורא פלצ'ר "הגנה עצמית של נשים מוכות" **פלילים** 1 ו 65, 88-86 (1997); ליאון שלף "בין הריגה פלילית לבין הגנה משפטית" **פלילים** 1 ו 89, 113-110 (1997) (להלן: ליאון שלף "הריגה פלילית"); בועז סנג'רו **ההגנה העצמית במשפט הפלילי** 405-403 (2000).

²⁴ בתוך כך, נטען כי יסוד המיידיות ודרישת הנסיבה הן דרישות המשקפות את תפיסת העולם הגברית ואינן תואמות את חוויית החיים הנשית. שכן, אחד המאפיינים הייחודיים של תגובת האישה המוכה הוא שהמתת הבעל המתעלל נעשית בשלב הפיוס המאוחר ולא באופן מידי בסמוך לתקיפתה. באשר לדרישת הנסיבה, לא אחת האישה המוכה נשארת בכיתה עם בן זוגה המתעלל. במקרים מעין אלו, אי עזיבתה מתפרשת כאי עמידה בחובת הנסיבה לצורך תחולת סייג ההגנה העצמית. על קשיים אלו אעמוד בהמשך בפרק 1.1. להרחבה ראו: חוה דיין ועמנואל גרוס "הגנה עצמית בנסיבות של אלימות במשפחה", לעיל ה"ש 23, בעמ' 8-11; Elizabeth M. Schneider, *Equal Rights to Trial*; 11-8 בעמ' 623, 636-638 (1980).

השמטת דרישת המיידיות וחובת הנסיגה מיסודות טענת ההגנה העצמית, שאינן עולות בקנה אחד עם ניסיון החיים של קורבנות התעללות, ובפרט עם מאפייני תסמונת "האישה המוכה"²⁵. פתרונות נוספים שנשמעו בספרות התמקדו בהפחתת האחריות הפלילית בנסיבות של מערכת יחסים מתעללת, או לחילופין, הקלה בענישה.²⁶ כך למשל הוצע להכיר בהתנהגותה של האישה המוכה כמצדיקה אחריות מופחתת במקרים שבהם היא הביאה למות בן זוגה, זאת נוכח מאפייניה של תסמונת האישה המוכה, המגבילה את כושר השיפוט של הנשים המוכות הלוקות בה, ובהתאם מפחיתה את אחריותן המוסרית למעשה.²⁷ כזכור, הצעה זו אכן התקבלה במסגרת הרפורמה החדשה בעבירות ההמתה, המאפשרת מעתה להקל באחריותן הפלילית של קורבנות התעללות שנטלו את חיי המתעלל בהן על רקע אלימות קשה ומתמשכת.²⁸ הנה כי כן, לצד תרומתה במישור התאורטי, לביקורת הפמיניסטית הייתה השפעה מכרעת על עיצוב הפרקטיקות המשפטיות והחקיקה בנושא אלימות נגד נשים בישראל.²⁹ בשנות התשעים נראה כי המחשבה הפמיניסטית חלחלה גם בחברה הישראלית והובילה למספר ניסיונות מצד המחוקק לפעול למיגור התופעה. ארגוני זכויות הנשים היו הסוכנים המרכזיים שפעלו להפצת המסר הפמיניסטי ולהגברת המודעות לתופעה בקרב קובעי המדיניות והציבור הישראלי, והקמתה של הוועדה בנושא "מדיניות חקירה, תביעות ומשפט בעבירות אלימות במשפחה", בשנת 1989, מהווה ציון דרך משמעותי במאבקם.³⁰ מטרת ועדה זו, שזכתה לכינוי "ועדת קרפ" על שם המשנה ליועץ המשפטי לממשלה יהודית קרפ שעמדה בראשה, הייתה לבחון את

²⁵ חוה דיין ועמנואל גרוס "הגנה עצמית בנסיבות של אלימות במשפחה", לעיל ה"ש 23, בעמ' 16-12; עמנואל גרוס "ההגנה הפלילית של האישה המוכה", לעיל ה"ש 19, בעמ' 124-122.

²⁶ יורם רבין ויונתן לבני "התסמונת הפוסט-טראומטית", לעיל ה"ש 19, בעמ' 232-234; עמנואל גרוס "ההגנה הפלילית של האישה המוכה", לעיל ה"ש 19, בעמ' 127-129.

²⁷ יורם רבין ויונתן לבני "התסמונת הפוסט-טראומטית", שם, בעמ' 248-250.

²⁸ הרפורמה בעבירות ההמתה, ראו לעיל ה"ש 7.

²⁹ נתן זלוצ'ובר "מגמות בחקיקה בתחום האלימות בין בני-זוג" **משטרה וחברה** 5, 8, 6-9 (2004) (להלן: נתן זלוצ'ובר "מגמות בחקיקה בתחום האלימות בין בני-זוג"); פרנסס רדאי "תאוריה משפטית, חקיקה והתדיינות פמיניסטיות בישראל: רטרופקטיבה" **עיונים במשפט, מגדר ופמיניזם** 19, 32-34 (דפנה ברק-ארו ואח' עורכות, 2007) (להלן: פרנסס רדאי "רטרופקטיבה פמיניסטית"). המאמר מתאר את התפתחות התאוריה הפמיניסטית המשפטית באקדמיה ואת השפעתו של המאבק הפמיניסטי המשפטי על קידומן של רפורמות משפטיות בחקיקה ועל פסיקתו של בית המשפט העליון; ליאורה בילסקי "יבוא תרבותי: המקרה של הפמיניזם בישראל" **עיוני משפט** כה 523, 526-523 (2001).

³⁰ נתן זלוצ'ובר "מגמות בחקיקה בתחום האלימות בין בני-זוג", שם; הוועדה הבין משרדית לטיפול בבעיית האלימות במשפחה דו"ח **הוועדה בנושא "אלימות נגד נשים במשפחה"** 11-10 (1998); פרנסס רדאי "רטרופקטיבה פמיניסטית", שם, בעמ' 33.

הטיפול הקיים בתופעת אלימות במשפחה, לאמוד את היקפה ולהצביע על דרכים לשיפור מנגנוני המניעה והטיפול בה.³¹

פעילותם של ארגוני זכויות הנשים לקידום רפורמות בדין הישראלי, לצד המלצותיה של ועדת קרפ, הביאו לתיקוני חקיקה חשובים בשנות התשעים בהשראת המחשבה הפמיניסטית. אחד החוקים המרכזיים שנחקקו בתחום הוא **החוק למניעת אלימות במשפחה, התשנ"א-1991**, אשר הסמיך לראשונה את בית המשפט להעניק צו הגנה מפני בן משפחה שנהג באלימות.³² החוק נועד להקל על מצוקתם של נשים וילדים הנתונים למסכת התעללות קשה בתוך המשפחה, נוכח אוזלת היד של המדינה, באמצעות הרחקת בן המשפחה האלים מבייתם. ביסוד החוק עמדה התפיסה ש'הגייע הזמן לשבור את קשר השתיקה [ו] להושיט סיוע למי שבייתם הוא עבורם גיהנום פרטי ומתמשך'.³³ תיקון חקיקה נוסף שנועד לסייע בהתמודדות עם תופעת האלימות כלפי נשים הוא **תיקון מס' 49 לחוק העונשין** משנת 1996, שבמסגרתו הוחמרה הענישה המרבית בגין אלימות בתוך המשפחה.³⁴ מטרת התיקון הייתה לבטא את החומרה הרבה בעבירות מעין אלה ולהגביר את ההרתעה באמצעות ענישה מחמירה.³⁵ תיקון נוסף שנעשה במסגרת ההתמודדות המשפטית עם התופעה, ואף יעמוד במרכז רשימה זו, הינו **תיקון מס' 44 לחוק העונשין** משנת 1995, אשר אפשר לבית המשפט להקל בדינה של מי שהורשעה ברצח, בנסיבות של מצוקה נפשית קשה עקב התעללות שיטתית ומתמשכת בה או בבן משפחתה.³⁶ כך קרה כי החל משנות התשעים נתפסה תופעת האלימות נגד נשים כתופעה חברתית הממוקמת בראש סדר היום הציבורי, ומהווה מוקד לקידום רפורמות, חוקים והסדרים למיגורה ולמניעתה.

בשונה מהדיון הנורמטיבי הקיים שנסקר לעיל, המתמקד בתפקידו של המחוקק בהתמודדות עם התופעה, רשימה זו תפנה זרקור לתפקידו של בית המשפט ולהשפעתו על עיצוב מעמדן של קורבנות התעללות שנטלו את חיי המתעלל בהן. בפרט, מטרת רשימה זו היא לבחון את השלכותיה של הרפורמה בעבירות ההמתה על מעמדן של קורבנות התעללות במשפט ולהתחקות אחר התגובה השיפוטית הראויה לנוכח שינוי חקיקתי זה. התובנות החשובות העולות מן הכתיבה הפמיניסטית, שהוצגו בפרק זה, תמשכנה ללוות אותנו לאורך הרשימה ותסייענה בחשיפת המבנים המשפטיים הטעונים שינוי.

³¹ נתן זלוצ'ובר "מגמות בחקיקה בתחום האלימות בין בני-זוג", שם, בעמ' 6.
³² החוק למניעת אלימות במשפחה, התשנ"א-1991, ס"ח 138; רבקה מקייס "החוק למניעת אלימות במשפחה, התשנ"א-1991" מעמד האשה בחברה ובמשפט 307 (פרנסס רדאי ואח' עורכות, 1995).

³³ דברי הסבר להצעת חוק למניעת אלימות במשפחה, התש"ן-1990, ה"ח 232, 234.
³⁴ חוק העונשין (תיקון מס' 49), התשנ"ו-1996, ס"ח 241. העונש המרבי בשל עבירת 'תקיפה סתם' הוחמר מעונש מאסר של שנתיים לארבע שנים; ובשל עבירות 'תקיפה הגורמת חבלה ממשית' ו'פציעה' הוחמרו העונשים המרביים משלוש שנות מאסר לשש שנים.

³⁵ דברי הסבר להצעת חוק העונשין (תיקון מס' 55) (אלימות במשפחה), התשנ"ו-1996, ה"ח 524.

³⁶ תיקון מס' 44 לחוק העונשין, לעיל ה"ש 3.

על כן, בפרקים הבאים אפנה לבחון את ההתמודדות המשפטית עם תופעת הרצח המבוצע על ידי קורבנות התעללות בישראל. בתוך כך, אציג כיצד תרמו בתי המשפט והמחוקק לעיצוב מעמדן המשפטי של אותן נשים במרוצת השנים: החל מפרשת בוחבוט, המשכה בתיקון 44 לחוק העונשין וכלה ברפורמה החדשה בעבירות ההמתה. בחינה רחבה זו תגלה כי לבית המשפט תפקיד מרכזי בעיצוב המדיניות השיפוטית כמי שאמון על פרשנות היצירה החקיקתית, ועל כן לא ניתן להעריך את תרומתה של הרפורמה החדשה בעבירות ההמתה במנותק מהשפעתו. כפי שתראה הרשימה, שינוי במעמדן המשפטי של קורבנות התעללות אינו יכול להתבצע על ידי המחוקק לבדו, אלא מחייב את הירתמותם של כלל השחקנים הפועלים בזירה השיפוטית. תרומתו של כל אחד מהשחקנים לסוגיה תפורט בהרחבה בפרקים הבאים.

ב. סעיף 300א(ג) – מודל ענישה מופחתת

ביטוי נוסף להשפעתה של התאוריה הפמיניסטית בדין הישראלי ניתן לייחס לתיקון מס' 44 לחוק העונשין שהתקבל בשנת 1995.³⁷ במסגרת התיקון נוסף סעיף 300א(ג) לחוק, שאפשר לראשונה לבית המשפט הישראלי לסטות מעונש החובה בעבירת הרצח ולהשית עונש קל ממאסר עולם בנסיבות שבהן ביצע הנאשם את מעשה הרצח תוך מצוקה נפשית קשה, עקב התעללות שיטתית ומתמשכת בו או בכך משפחתו, בידי מי שהנאשם גרם למותו. ברקע לחקיקת הסעיף עמדו המלצות בית המשפט שקרא למחוקק במספר הזדמנויות לבצע רפורמה מקיפה בעבירות ההמתה ולהרחיב את מרחב שיקול הדעת המוקנה לו בגזירת העונש בעבירת הרצח.³⁸ הביקורת המרכזית שהושמעה בפסיקה הופנתה כנגד נוקשותו של עונש החובה הקבוע בצידה של עבירת הרצח, שלא אפשר חריגה ממנו במקרים ייחודיים המצדיקים הפחתה בענישה. בפרט, מול עיני המחוקק עמדו סיפוריהם של כרמלה בוחבוט ושוקי בסו, קורבנות התעללות שנטלו את חיי קרוביהם לאחר מסכת אלימות קשה ואכזרית, אשר עוררו הדים רבים בציבור וחייבו שינוי חקיקתי בהקדם.³⁹

³⁷ שם.

³⁸ ע"פ 870/90 לראוני נ' מדינת ישראל, פ"ד לר" (1) 29, 38-39 (1981); ע"פ 687/85 קיסר נ' מדינת ישראל, פ"ד מא(1) 347, 354 (1987); ע"פ 747/86 אייזמן ואח' נ' מדינת ישראל, פ"ד מב(3) 447, 463 (1988); ועדת קרמניצר, לעיל ה"ש 9, בעמ' 90.

³⁹ ראו לעיל ה"ש 1; תפ"ח (מחוזי-ת"א) 416/93 מדינת ישראל נ' שוקי בסו, פ"מ נד(3) 281 (1994) (להלן: עניין בסו). באותו עניין הועמד הנאשם לדין באשמת רצח אביו, שנהג שנים רבות באלימות קשה כלפי בני משפחתו ובעיקר כלפי אימו של הנאשם. לאחר הגשת כתב האישום החליטה הפרקליטות על המרת האישום בעבירת הריגה על מנת לאפשר לבית המשפט לגזור על הנאשם עונש מופחת ממאסר עולם; ועדת קרמניצר, לעיל ה"ש 9, בעמ' 89-90; מרדכי קרמניצר וחאלד גנאים הרפורמה בעבירות ההמתה, לעיל ה"ש 9, בעמ' 345; ענת הורוויץ "סעיף 300א לחוק העונשין", לעיל ה"ש 2, בעמ' 2.

הסערה הציבורית שעוררו הפרשות וקריאותיו של בית המשפט תורגמו לבסוף לתיקון חוק העונשין. תחילה, המודל שהוצע היה מודל של **אחריות מופחתת**. כפי שעולה מדברי ההסבר, התיקון נועד לבטא השקפה חברתית שלפיה אדם שהמית בעת שנקלע למצוקה קשה אינו עומד מבחינה מוסרית בדרגה אחת עם רוצח. אף על פי שלא ניתן לפטור אדם מאחריות להמתת המתעלל בו, תחושת הצדק המתעוררת במקרים אלה אינה מתיישבת עם הרשתו ברצח, ועל כן יש לאפשר לבית המשפט, כבואו אחרון את דינו, להתחשב בנסיבות הקשות שהובילו אותו לבצע את המעשה הטרגי.⁴⁰ פרשת כרמלה בוחבוט העלתה על נס את הצורך להעניק הגנה משפטית לקורבנות התעללות שהמיתו את המתעלל בהן והיותה הראה לתיקון החוק, אולם מדבריהם של מנסחי התיקון עולה תפיסה חברתית רחבה יותר. כך, בהציגו פרופ' דוד ליבאי, שר המשפטים דאז, את התיקון, הדגיש בדבריו כי האחריות המופחתת נועדה לחול במקרים שבהם "בן הזוג המוכה מגיע, מתוך ייאוש קיצוני, להמתת בן זוגו המתעלל בו. לגבי אישה, בספרות נהגו לכנות את מצבה הנפשי 'סיןדרום האישה המוכה'".⁴¹ מכאן ניכר כי התיקון נועד לתת מענה, בין היתר, לאותן נשים מוכות שהמיתו את המתעלל בהן, מתוך הכרה במורכבות מעשה ההמתה ובנסיבות הייחודיות המאפיינות אותו ואת מבצעותיו. חרף זאת, בסופו של דבר נזנחה ההצעה המקורית ובמקומה אומץ מודל של **ענישה מופחתת**. לפי מודל זה, בית המשפט רשאי להקל בעונשן של קורבנות התעללות שהורשעו בעבירת רצח אך לא להקל באחריותן הפלילית. אחת הסיבות המרכזיות לכך נעוצה בחשש מפני העברת מסר פסול לחברה העשוי להיווצר במצב של אחריות מופחתת.⁴² הגם שגישה זו התקבלה לבסוף על ידי המחוקק, במהלך הדיונים נשמעו קולות אחרים שטענו כי ישנם מקרים שבהם הסטיגמה של רוצח איננה מתאימה, כאשר הדוגמה המובהקת שניתנה לכך היא סיפורה של כרמלה בוחבוט.⁴³

כפי שנטען לא פעם, השימוש בסעיף 300א(ג) בפסיקה הישראלית הוא מועט. אחד ההסברים שהוצעו לכך נובע משיקול הדעת המוקנה לפרקליטות, הנוהגת מלכתחילה להעמיד לדין את אותן קורבנות התעללות בעבירת הריגה.⁴⁴ הסבר נוסף לכך הוא הקושי של התביעה להוכיח את יסוד הכוונה להמית באותם מקרי המתה ייחודיים,

520; ע"פ 746/14 יונתן בן היילו ימר נ' מדינת ישראל, פסקה 9 לפסק דינה של השופטת ברק-ארז (פורסם בנבו, 31.5.2016) (להלן: עניין היילו).

⁴⁰ ראו דברי שר המשפטים דאז, פרופ' דוד ליבאי: ד"כ לד 9593 (התשנ"ה); דברי ההסבר להצעת חוק העונשין (תיקון מס' 41) (אחריות מופחתת), התשנ"ה-1995, ה"ח 475, 477-476.

⁴¹ ד"כ ל"ד, 9594 (התשנ"ה) (ההדגשות נוספו).

⁴² פרוטוקול ישיבה מס' 371 של הכנסת ה-13, 278 (1.8.1995) ("כאשר אתה קוטל אדם, כאשר אתה נוטל את חייו, איננו מוכנים לקבל את המושג של אחריות מופחתת, אבל כולנו קיבלנו את ההגדרה של עונש מופחת").

⁴³ שם, בעמ' 281-282.

⁴⁴ ועדת קרמניצר, לעיל ה"ש 9, בעמ' 95; ראו למשל, ת"פ (מחוזי באר שבע) 8056/02 מדינת ישראל נ' אלידה (פורסם בנבו, 1.12.2002); ת"פ (מחוזי חיפה) 6055/07 מדינת ישראל נ' דוקלסקי (פורסם בנבו, 4.2.2008).

המאלץ אותה לפנות למסלול חלופי – העמדה לדין בהריגה.⁴⁵ חרף זאת, בפרק הבא אבקש להצביע על הסבר חלופי לשימוש המועט בסעיף, הנובע מפרשנות מצמצמת שאימץ בית המשפט לצורך החלתו. פרשנות שיפוטית זו הציבה בפני אותן קורבנות התעללות משוכה גבוהה, וכנראה – גבוהה מדי, והובילה לכך שהסעיף כמעט לא הוחל בפסיקה. כנזכר לעיל, בהתאם להסדר שאומץ ברפורמה החדשה בעבירות ההמתה, נוסחו של סעיף 300א(ג) לחוק שאפשר עד כה ענישה מופחתת ייכלל מעתה במסגרת עבירת המתה פחותה המאפשרת הקלה באחריות הפלילית. על כן, בחינת הפרשנות השיפוטית שניתנה לסעיף זה הינה בעלת חשיבות רבה לצורך הערכת טיבה של הרפורמה בפרקים הבאים.

ג. הפרשנות השיפוטית – הסעיף (לא) חל במקרים חריגים בלבד

1. התנאים הנדרשים להפעלת סעיף 300א(ג) לחוק

אחד מתפקידי הרבים של בית המשפט הוא לפרש את דברי החקיקה שעליהם אמון המחוקק. על כן, פרק זה יציג כיצד התקבל תיקון מס' 44, שעניינו בענישה מופחתת, בתוך כותלי בית המשפט. הממצאים שיוצגו להלן מבוססים על סקירה מעמיקה וניתוח טקסטואלי של כלל פסקי הדין שבהם עלתה טענה לענישה מופחתת בעבירת רצח מכוח סעיף 300א(ג) לחוק, מכניסתו לתוקף של תיקון מס' 44 בשנת 1995 ועד להחלפתו בתיקון מס' 137 בשנת 2019.⁴⁶ מטרת הניתוח התאורטי היא לבחון כיצד פירש בית המשפט את סעיף החוק במרוצת השנים, בשים לב לרטוריקה שנקט בית המשפט, לתפיסות החברתיות ולשיקולים שהשפיעו על כותבי פסקי הדין ולנסיבות הייחודיות שבהן הופעל הסעיף.⁴⁷ תחילה אציג כיצד פירש בית המשפט את סעיף 300א(ג) לחוק

⁴⁵ חוה דיין ועמנואל גרוס "הגנה עצמית בנסיבות של אלימות במשפחה", לעיל ה"ש 23, בעמ' 10 (דיין וגרוס מציינים כי לרוב התביעה מתקשה בהוכחת יסוד הכוונה להמית ועל כן נוטה מלכתחילה להעמיד לדין בעבירת הריגה).

⁴⁶ במסגרת המחקר נסקרו 50 פסקי דין שנמצאו במאגר המידע המשפטי 'נבו', כאשר סעיף 300א(ג) לחוק העונשין הוגדר כמילת החיפוש המנחה. הסקירה הוגבלה לשנים 1995-2019, משנת קבלת תיקון 44 המאפשר ענישה מופחתת ועד השנה שבה תוקן החוק, והיא כוללת את פסקי הדין של כלל הערכאות השיפוטיות. מתוך סינון 50 התוצאות, נמצאו 26 מקרים שבהם נטענה טענה לענישה מופחתת לפי סעיף 300א(ג) לחוק. לצורך המחקר, מקרה הנדון הן בבית המשפט המחוזי והן בבית המשפט העליון נחשב למקרה אחד, על מנת למנוע כפילויות. בנוסף, לעיתים הכרעת הדין וגזר הדין באותו עניין מופיעים כתוצאות נפרדות ויוצרות כפילות בתוצאות המוצגות במאגר החיפוש.

⁴⁷ ניתוח טקסטואלי הפך לכלי מרכזי בכתיבה הפמיניסטית המשפטית בישראל, שמטרתו לבחון את תפקידו של בית המשפט בכינון נחיתותן החברתית של נשים. ראו למשל ענת פירסט ומיכל אגמון-גונן "המכונית שווה יותר? ! הענישה בעבירות אלימות נגד בנות

ואחשוף את הקשיים המרכזיים המתעוררים מפרשנות זו. לאחר מכן אעבור לבחון באילו נסיבות הופעל הסעיף, ואציע הסברים אפשריים לאופן שבו יושם בפסיקה. כפי שעולה מן הסיקרה, בבואו להכריע בתחולתו של סעיף 300א(ג) לחוק אימץ בית המשפט פרשנות מצמצמת שלפיה יש להחיל את הסעיף במקרים חריגים ויוצאי דופן בלבד.⁴⁸ זאת, תוך גיבוש שלושה תנאים מצטברים הנדרשים לכך: (1) קיומה של מצוקה נפשית קשה בעת ביצוע הרצח; (2) התעללות שיטתית ומתמשכת מצד הנרצח; (3) קשר סיבתי ישיר בין המצוקה הנפשית שבה הייתה נתונה הנאשמת בעת ביצוע הרצח לבין ההתעללות שספגה מצד הנרצח.⁴⁹ תנאים אלו, כפי שפורשו בפסיקה, מעוררים מספר קשיים שיידונו להלן בהרחבה.

זוג "עיונים במשפט, מגדר ופמיניזם 545, 579-582 (דפנה ברק-ארז ואח' עורכות, 2007). הכותבות מציגות במאמרו את ממצאיו של מחקר טקסטואלי הבוחן את הרטוריקה והענישה בעבירות אלימות כלפי נשים במשפחה בהשוואה לענישה בעבירות רכב. מהמחקר עולה כי חרף הרטוריקה המחמירה שבית המשפט נוקט, הענישה בעבירות אלימות כלפי נשים במשפחה קלה יותר ביחס לעונש המרבי שניתן לגזור באותם מקרים, בהשוואה לענישה בעבירות נגד כלי רכב, שבהן העונשים קרובים יותר לעונשים המקסימליים. בכך, הכותבות טוענות, בית המשפט משמר בפסיקתו את ההפרדה הדיכוטומית בין הפרטי לציבורי, כך שהאישה המוכה נשארת בודדה במצוקתה במרחב הפרטי בעוד שהמרחב הציבורי נשלט על ידי הגבר וקניינו. לכתובה נוספת שעשתה שימוש במתודולוגיה נרטיבית ראו: עירית נגבי סיפורי אונס בבית המשפט: ניתוח נרטיבי של פסקי דין (2009); יעל ארידור "עובדות שניות במחלוקת" עיוני משפט כד 131 (2000); יפעת ביטון "חוויות חיים נשית" וצפיות של נזק" משפטים לג 585 (2003); ענת רוזנברג "איך לעשות דברים עם משפט וספרות (בישראל)" עלי משפט יד 9, 19-20 (2017); אילת שחר "מיניותו של החוק: השיח המשפטי בנושא האונס" עיוני משפט יח 159 (1993); יופי תירוש "סיפור של אונס, לא יותר" – על הפוליטיקה של ייצוג טקסטואלי בע"פ 3031/98 מדינת ישראל נ' דן שבתאי" משפטים לא 579 (2001); אורית קמיר "איך הרגה הסבירות את האישה – חוס דמם של 'האדם הסביר' והישראלית המצויה" בדוקטרינת הקנטור בהלכת אזולוס" פלילים ו 137 (1997); שולמית אלמוג "עיוני המערער חשכו" – בין הנרטיבי לנורמטיבי" מחקרי משפט טו 295 (2000).

⁴⁸ ע"פ 1855/05 פרישקין נ' מדינת ישראל, פס' 42-43 לפסק דינו של השופט חשין (פורסם בנבו, 24.3.2008) (להלן: עניין פרישקין); מ"ח 4990/14 דאוד נ' מדינת ישראל, פס' מז לפסק דינו של השופט רובינשטיין (פורסם בנבו, 28.4.2015) (להלן: עניין דאוד); ע"פ 4419/95 חדר נ' מדינת ישראל, נ (2) 752, 766 (1996) (להלן: עניין חדר); ע"פ 5041/04 אמונה נ' מדינת ישראל, פס' 8-9 לפסק דינו של השופט ג'וראן (פורסם בנבו, 11.10.2005) (להלן: עניין אמונה); ע"פ 6398/05 סמסון נ' מדינת ישראל, פס' 7-8 לפסק דינה של השופטת (כתוארה אז) גאור (פורסם בנבו, 10.10.2016) (להלן: עניין סמסון).

⁴⁹ עניין פרישקין, שם, פס' 27 לפסק דינו של השופט חשין; עניין דאוד, שם, פס' לה לפסק דינו של השופט רובינשטיין.

(א) מצוקה נפשית קשה

על מנת לזכות בעונש מופחת, על הנאשמת להתגבר על המשוכה הראשונית ולהוכיח כי ביצעה את מעשה ההמתה בעת שחוותה מצוקה נפשית קשה. בעניין **פלוני**, נקבע כי "לא כל מצוקה נפשית שאליה נקלע מבצע הרצח נכנסת לגדר החרגי שנקבע בסעיף 300א(ג)⁵⁰. על כן, נשאלת השאלה מהי אותה מצוקה נפשית הנדרשת לצורך הקלה בענישה מכוח סעיף זה. מחד גיסא, נקבע כי בחינת התקיימותה של המצוקה הנפשית צריכה להיעשות על פי דבריו של הנאשם בעת האירוע עצמו כפי ששוחזרו לאחר הרצח על ידו ועל ידי עדי הראייה, ואף ניתן להיעזר לשם כך בחוות דעת פסיכיאטרית או פסיכולוגית.⁵¹ מאידך גיסא, לא נקבע מפורשות האם החובה להוכיח קיומה של הפרעה נפשית פסיכיאטרית דורשת אסמכתה מקצועית לאישושה, או שמא ניתן להסתפק בהוכחת מצוקה רגשית קשה גרידא. זאת בשים לב כי הדרישה הקבועה בסעיף 300א(ג) לחוק, הדורשת הוכחת מצוקה נפשית קשה, הינה דרישה נמוכה מזו הקבועה בסעיף 300א(א) העוסק בענישה מופחתת בנסיבות של הפרעה נפשית חמורה, המגבילה במידה ניכרת את יכולתו של הנאשם להבין את שעשה או להימנע מעשיית מעשה העבירה.⁵² על כן, עולה כי סוגיה עמומה זו טרם זכתה למענה מוגדר בפסיקה, וכיום עדיין שוררת אי-ודאות הן באשר למהות המצוקה הנפשית הנדרשת והן בדבר הכלים הנדרשים להוכחתה במישור הראייתי. חוסר הבהירות הקיים מעורר את החשש שמא הסעיף לא יוחל במקרים הנדרשים ולא יקנה הגנה לקורבנות שעליהן הוא נועד להגן.

(ב) התעללות שיטתית ומתמשכת

כפי שנקבע זה מכבר בפסיקה, אבן הבוחן לחומרת ההתעללות היא בראש ובראשונה אופייה של ההתעללות, עוצמתה ותדירותה.⁵³ אולם, לא כל התנהגות פוגענית עולה כדי "התעללות חמורה ומתמשכת", וקיום התנאי יבחן לגופו של מקרה.⁵⁴ חוסר הבהירות הקיים בדבר מהות ההתעללות הנדרשת בא לידי ביטוי בעניין **פרישקין**.⁵⁵ באותו עניין נתגלעה מחלוקת בין השופטים באשר לסיווגה של האלימות הקשה שספגה הנאשמת מצד בן זוגה המנוח לאורך השנים. פסק הדין מגולל מסכת התעללות קשה ושיטתית אשר הייתה ידועה לכול: לגורמי הרווחה, למשטרה ואף לבית

⁵⁰ ע"פ 1191/02 **פלוני נ' מדינת ישראל**, פס' 11 לפסק דינו של השופט מצא (פורסם בנבו, 30.3.2003) (להלן: **עניין פלוני**).

⁵¹ עניין **פרישקין**, לעיל ה"ש 48, פס' 35 לפסק דינו של השופט חשין.

⁵² יורם רבין ויונתן לבני "התסמונת הפוסט-טראומטית", לעיל ה"ש 19, בעמ' 250-253.

⁵³ עניין **חדד**, לעיל ה"ש 48, בעמ' 764.

⁵⁴ עניין **פלוני**, לעיל ה"ש 50, פס' 12 לפסק דינו של השופט מצא.

⁵⁵ פ"ח (מחוזי חיפה) 3/03 **מדינת ישראל נ' פרישקין** (פורסם בנבו, 9.1.2005) (להלן: פ"ח **פרישקין**).

המשפט שהרשיע את בן הזוג באחד ממקרי האלימות בתקיפה בנסיבות מחמירות. חרף זאת, בית המשפט המחוזי קבע כי ספק רב אם ניתן לראות באלימות זו התעללות חמורה העונה על דרישות הסעיף, הן מבחינת התמשכותה והן מבחינת עוצמתה.⁵⁶ בערעור על פסק הדין חלקה השופטת ארבל על קביעתו של בית משפט קמא, שכן לדבריה "אם זו אינה התעללות חמורה ומתמשכת, מהי התעללות כאמור לא אבין ולא אדע", אך זו נותרה בדעת מיעוט.⁵⁷ בהקשרים אחרים ניסתה הפסיקה לעמוד על טיבה והגדרתה של ההתעללות הנדרשת ונקבע כי "התעללות, והתעללות גופנית בגדרה, מתייחסת למקרים שמחמת אופיים וטיבם – המצפון והרגש אינם מאפשרים להתייחס אליהם כאל מקרי תקיפה בלבד. היותה של התעללות התנהגות הטומנת בחובה אכזריות, הטלת אימה או השפלה... מקנה לה את התווית הסטיגמטית הבלתי מוסרית, שאינה נלווית בהכרח לכל מעשה עבירה הכרוך בהפעלת כוח".⁵⁸

אם כן, מושג ההתעללות הינו בעל הגדרה אמורפית, התלויה במצפוןנו וברגשותיו האינדיווידואליים של כל שופט.⁵⁹ זאת ועוד, עוצמת ההתעללות הנדרשת לתחולת הסעיף נותרה עד היום בגדר שאלה פתוחה שלא זכתה למענה. מצב דברים זה, שאין בו התייחסות ספציפית למהות ההתעללות הנדרשת, משכה ועוצמתה, מותר לבית המשפט שיקול דעת נרחב ומייצר חוסר ודאות באשר לנסיבות שבהן יחול סייג הענישה המופחתת. מעבר לכך, תנאי זה טומן בחובו קושי אינהרנטי בהקשר של קורבנות התעללות ובכלל זאת נשים מוכות, הממעטות לחשוף את מעשי ההתעללות והאלימות המופנים נגדן מתוך פחד ובושה, ומקשה עליהן להוכיח התעללות בעוצמה ובתדירות הנדרשת לתחולת הסעיף, ככל שהוא יפורש בצמצום.⁶⁰

(ג) קשר סיבתי ישיר בין המצוקה הנפשית לבין ההתעללות

דרישת הקשר הסיבתי בין ההתעללות לבין מצוקתה הנפשית של קורבן ההתעללות בעת ביצוע הרצח היא תנאי הכרחי להטלת עונש מופחת, המעוררת את הקושי המרכזי בענייננו. בעניין פרישקין, נקבע כי לא מתקיים קשר סיבתי בין המצב הנפשי שבו הייתה נתונה הנאשמת בעת ביצוע הרצח לבין האלימות שספגה. זאת לנוכח אירוע "חיצוני" שהתקיים בחוף הים ובמהלכו גילתה הנאשמת כי בן זוגה מבלה עם אישה אחרת, אשר

⁵⁶ שם, בעמ' 5-6.

⁵⁷ עניין פרישקין, לעיל ה"ש 48, פס' 9-10 לפסק דינה של השופטת ארבל.

⁵⁸ ע"פ 4596/98 פלוגית נ' מדינת ישראל, פ"ד נד(1) 145, 166-168 (2000).

⁵⁹ להמחשת הבעייתיות המתעוררת מהגדרת ההתעללות, התלויה במצפוןנו וברגשותיו של השופט, ראו להלן פרק ג.2. כך, בעניין פרישקין, נמנע השופט חשין מלהכיר מפורשות בקיומה של התעללות, חרף מסכת ההתעללות הקשה שבה הייתה נתונה הנאשמת מצד בן זוגה לאורך השנים. אולם בעניין חרד הכיר בית המשפט בוויכוח הכספי בין הנאשם לאביו כחלק מההתעללות המתמשכת של האב בבני המשפחה: עניין חרד, לעיל ה"ש 48, בעמ' 757-761.

⁶⁰ עניין בוחבוט, לעיל ה"ש 1, בעמ' 655.

ניתק את הקשר הסיבתי בין מעשי ההתעללות לבין ביצוע הרצח. לפיכך, נקבע כי אף אם התקיימה דרישת ההתעללות, לא היא שימשה מניע לרצח אלא הרצון לנקום את בגידתה, בעקבות הרומן שניהל בן הזוג.⁶¹ גם בעניין דאוד, נטען כי פער הזמנים בין תלונתה של הנאשמת במשטרה נגד בעלה המנוח ואשפוזה האחרון בבית החולים בעקבות תקיפתו כחודשיים לפני הרצח – אין בהם לבסס תמונת מצב המצדיקה עונש מופחת.⁶² מקרים אלה חושפים בפנינו מספר קשיים המתעוררים בהקשר זה.

ראשית, על הנאשמת להוכיח שהתעללות מצד הנרצח הייתה המניע המרכזי והמכריע לביצוע הרצח.⁶³ אולם, דרישה זו עשויה להתעלם מתמונת העולם המורכבת וממכלול המניעים והרגשות המאפיינים מצבים מעין אלו. כך למשל, לפי 'תסמונת האישה המוכה', המאפיינת נשים רבות שחוו התעללות קשה מצד בני זוגן, מערכת יחסים אלימה היא מערכת יחסים מורכבת במיוחד בשל התנודות הקיצוניות המאפיינות את יחסו של בן הזוג האלים, הנעות בין הפגנת יחס אוהב כלפי האישה לבין התנהגות אלימה ומבוזה.⁶⁴ כחלק ממורכבותה של מערכת היחסים המתעללת, נשים מוכות רבות נוטות לתאר תחושות מעורבות ואף סותרות כלפי בן הזוג המכה.⁶⁵ ריבוי רגשות זה הינו אחד ההסברים לאופן התמודדותן עם בן הזוג המכה ולא-עזיבתן. בניסבות אלה, קיים קושי להתחקות אחר רגש או מניע אחד דומיננטי המוביל את אותן נשים מוכות לביצוע מעשה הרצח, שכן מצבים אלה מאופיינים במכלול ובריבוי רגשות ומניעים, וביניהם פחד, כעס ואף אהבה.⁶⁶ על כן, קביעתו של בית המשפט כי יש להתחקות אחר המניע הבלעדי והדומיננטי שהביא לביצוע הרצח עשויה שלא לעלות בקנה אחד עם מורכבותה של מערכת היחסים המתעללת ומהרגשות המעורבים המאפיינים אותה.

שנית, על הנאשמת להוכיח קשר סיבתי ישיר על ציר הזמן בין ההתעללות לבין המצוקה הנפשית. בהקשר זה, הודגש כי מסגרת ההתעללות שהנאשמת נתונה בה צריכה להמשיך להתקיים בעת שהיא מחליטה לשים לה קץ. ככל שמתרחשים אירועים נוספים הקוטעים את רצף הזמן בין ההתעללות לביצוע הרצח, אלה עשויים לנתק את הקשר הסיבתי הנדרש.⁶⁷ מכך משתמע כי נדרשת סמיכות זמנים בין ההתעללות לבין

⁶¹ עניין פרישקין, לעיל ה"ש 48, פס' 30 ו-32 לפסק דינו של השופט חשין.

⁶² עניין דאוד, לעיל ה"ש 48, פס' כג לפסק דינו של השופט רובינשטיין.

⁶³ עניין פרישקין, לעיל ה"ש 48, פס' 39 לפסק דינו של השופט חשין.

⁶⁴ עניין פרישקין, שם, פס' 13 לפסק דינה של השופטת ארבל; ע"פ 9369/07 מיקל נ' מדינת ישראל, פס' כב-כה לפסק דינו של השופט רובינשטיין ופס' 6-4 לפסק דינה של השופטת ארבל (פורסם בנבו, 16.2.2009) (להלן: עניין אנסטסיה מיקל); עמנואל גרוס "ההגנה הפלילית של האישה המוכה", לעיל ה"ש 19, בעמ' 104-103; Michael Dowd, *Battered*.

Women: A Perspective on Injustice, 1 CARDOZO WOMEN'S L.J 1, 21-32 (1993)

⁶⁵ עמנואל גרוס, שם; Mary Ann Dutton, לעיל ה"ש 18, בעמ' 1236-1231.

⁶⁶ Lenore E. walker, *TERRIFYING LOVE: WHY BATTERED WOMEN KILL AND HOW SOCIETY RESPONDS*, 42-47 (1989).

⁶⁷ עניין פרישקין, לעיל ה"ש 48, פס' 42-43 לפסק דינו של השופט חשין; ע"פ 5413/97 זורבליוב נ' מדינת ישראל, נה (2) 541, 558-559 (2001) (להלן: עניין זורבליוב).

המצוקה הנפשית שנגרמה בעטייה ואשר הביאה לביצוע המעשה הקטלני. קרי, ככל שקיים פער גדול יותר בין מועד ביצוע הרצח להתעללות יש בכך כדי להעיד על ניתוק הקשר הסיבתי בין השניים. על כן, נראה כי דרישה זו טומנת בחובה רכיב של מיידיות שלפיו נדרש שמעשה העבירה יבוצע באופן מידי לשם הדיפת התקיפה ויפסק מרגע שלא נדרש עוד מעשה התגוננות כדי להדוף את אותו איום.⁶⁸ הבעיה המרכזית המתעוררת מדרישה זו נובעת מכך שקורבנות אלימות נוטות שלא להגיב באופן מידי להקנטה או לאלימות מצד התוקף ומבצעות את מעשה הרצח דווקא כאשר אינן מצויות תחת איום ישיר. זאת משני טעמים: הטעם הראשון נובע מתחושת האיום והפחד המתמשכים המאפיינים קורבנות התעללות, אשר לבסוף מתפרצים לכדי הריגת הגורם המתעלל, לרוב כאשר האחרון ישן או בלתי חמוש ואינו מהווה איום מידי.⁶⁹ ההסבר לכך נעוץ בעובדה שהדפוס החוזר והשיטתי של ההתעללות מכונן אצל הקורבן פחד קבוע ומצטבר מפני תקיפתה, גם לאחר שההתנהגות האלימה חלפה. כך בהקשר של נשים מוכות, מחזוריות ההתעללות יוצרת אצל האישה אמונה וציפייה סובייקטיבית כי בן זוגה האלים יגרום בהתפרצות הבאה למותה. על כן היא בוחרת להגיב במצב היחיד האפשרי מבחינתה על ידי המתתו, דווקא כאשר אינה נתונה עוד תחת האיום הממשי. מכך עולה כי תחושת האיום התמידית היא ההסבר לפער בזמן התגובה בין ההתעללות לביצוע הרצח המאוחר.⁷⁰

הטעם השני לזמן התגובה המאוחר נעוץ בהשלכות הפסיכולוגיות המצטברות של מסכת ההתעללות הממושכת על מצבה הנפשי של קורבן ההתעללות. כפי שעולה מהספרות, קורבנות אלה לרוב סובלות מתסמונת פוסט-טראומטית, אשר תסמונת "האישה המוכה" היא מקרה פרטני שלה.⁷¹ תסמונת זו, הנגרמת עקב חשיפה לטראומות בגין איום על שלמות גופו של האדם, עלולה להביא להופעת תסמינים כגון ייאוש, התנהגות אימפולסיבית, התפרצויות זעם והזכרות חוזרת של האירוע הטראומטי, ואף להעצים את תחושת האיום עליה גם בשל גירוי קל ביותר. במצב דברים זה, מידת שליטתה העצמית של הנפגעת מוגבלת באופן משמעותי, כך שכל "טריגר"

⁶⁸ עניין היילו, לעיל ה"ש 39, פס' 43 לפסק דינו של השופט מלצר; ע"פ 4191/05 אלטגאוז נ' מדינת ישראל, פס' 13 לפסק דינה של השופטת ארבל (פורסם בנבו, 25.10.2006); ש"ז פלר יסודות בדיני עונשין כרך ב 426-427 (1987) (להלן: פלר יסודות בדיני עונשין).

⁶⁹ Rohit Sanghvi and Donald Nicolson, *Battered Women and Provocation: The Implications of RV-Ahluwalia*, CRIM. L.R 728, 731 (1993)

⁷⁰ עמנואל גרוס "ההגנה הפלילית של האישה המוכה", לעיל ה"ש 19, בעמ' 103-106; Elizabeth M. Schneider and Susan B. Jordan, *Representation of Woman Who Defend Themselves in Response to Physical or Sexual Assault*, 4 WOMAN'S RIGHT L. REPORTER 149 (1978)

⁷¹ יורם רבין ויונתן לבני "התסמונת הפוסט-טראומטית", לעיל ה"ש 19, בעמ' 209-213; Seth Diamond, *Criminal Law: The Justification of Self-Defense*, ANN. SURV. AM. L. 673 (1987); Elizabeth Schneider, *Describing and Changing: Women's Self-Defense Work and the Problem of Expert Testimony on Battering*, 9 Women's Rts. L. Rep. 195 (1986)

או 'גירוי קל' יכולים לעורר אצלה תגובה רגשית קשה שתביא להתפרצות ולתוצאה קטלנית.

יתר על כן, במסגרת בחינת הקשר בין המצוקה הנפשית וההתעללות נקבע כי על בית המשפט להתחשב בתכלית החוק כנועד להקל בעונשה של מי שנקלעה ל'**מבוכ ללא מוצא**' ונטילת חייו של האדם המתעלל בה נחזית בעיניה כדרך היחידה להשתחרר ממעגל האלימות שבו היא מצויה.⁷² כך, בעניין **זורבליוב** קבע בית המשפט כי בפני הנאשם עמדו דרכי פעולה חלופיות וביניהן העתקת מקום מגוריו. משכך, מצבו שונה מזה של מי שנתון להתעמרות חמורה ומתמשכת, ושעבורו ביקש המחוקק לייחד את הסעיף. זהו קושי פרשני נוסף המתעורר בענייננו. דרישה זו בעייתית במיוחד לנוכח העובדה כי בפועל הפסיקה נוטה להכיר בקיומן של חלופות אחרות העומדות בפני אותן קורבנות התעללות, כמו דיווח לרשויות, עזיבת בית המגורים ופנייה למקלט לנשים מוכות. בכך הפרשנות מצמצמת באופן ניכר את המקרים שבהם יופעל החריג.⁷³ הפרשנות הנוכחית, שלפיה החוק נועד לחול רק במקרים שבהם הפעלת הכוח הקטלני נגד המתעלל תהא '**המוצא האחרון**', עשויה להתעלם מ'**תג המחיר**' הנלווה לבחירת חלופות אחרות. בספרות הוכרה הגישה שלפיה אין להחיל חובת נסיגה (דהיינו, החובה לבחור בחלופה אחרת כדי להציל את חייו) כאשר זו גובה מחיר כבד מהמותקף ומחייבת ויתור על אינטרס לגיטימי שלו.⁷⁴ אם כן, מהו תג המחיר הנלווה לבחירה בחלופות אחרות בענייננו? חלופות אלה דורשות מאותן קורבנות לוותר על הזכות להמשיך לחיות בביתן, על הזכות שלא להיות מוגבלות מבחינת חופש התנועה ועל זכותן לאוטונומיה מלאה על גופן.⁷⁵ כמו כן, עזיבת הבית דורשת מהן לעיתים לוותר על התא המשפחתי ולסכן את שלום ילדיהן.⁷⁶ לפיכך, הדרישה כי המעשה הקטלני בנסיבות אלה יהיה המוצא האחרון היא דרישה שבצידה תג מחיר כבד ביותר, במיוחד כאשר ניסיונות לפנות לרשויות מעלים חרס וניסיונות העזיבה עשויים להחריף את הסכנה לחייהן.⁷⁷

כך למשל, בפברואר 2020 נדקרה אישה על ידי בן זוגה לשעבר לאחר שזו התלוננה נגדו מספר פעמים במשטרה. כשהלכה לביתו לאסוף את חפציה היא לוותה על ידי שוטרים, אך אלה לא הצליחו להגן עליה מזעמו של הפרוד שדקר ופצע אותה קשות

⁷² ראו עניין **זורבליוב**, לעיל ה"ש 67, בעמ' 558-559.

⁷³ עניין **חדד**, לעיל ה"ש 48, בעמ' 764 ("אין מקום לומר כי יש להעדיף נטילת חיי אדם על עזיבת הבית והימלטות מן התוקפן – על-אף הקשיים הכרוכים בה").

⁷⁴ שי עקיבא ווזנר "הגנה עצמית, דרישת הנחיצות וחובת הנסיגה: בשולי פרשת שי דרומי" **מחקרי משפט** כז 315, 325-328 (2011).

⁷⁵ עמנואל גרוס "ההגנה הפלילית של האישה המוכה", לעיל ה"ש 19, בעמ' 120; פלר **יסודות בדיני עונשין**, לעיל ה"ש 68, בעמ' 430.

⁷⁶ דפנה ברק-ארז "האישה הסבירה" **פלילים** ו 115, 122-123 (1997) (להלן: דפנה ברק-ארז "האישה הסבירה").

⁷⁷ עמנואל גרוס "ההגנה הפלילית של האישה המוכה", לעיל ה"ש 19, בעמ' 119-121; ליאון שלף "הריגה פלילית", לעיל ה"ש 23, בעמ' 92-94.

ואף רצח את בן זוגה החדש.⁷⁸ במקרה מצער אחר נרצחה אישה על ידי בן זוגה ימים ספורים לאחר שהגישה נגדו תלונה במשטרה בטענה כי תקף אותה ואיים על חייה. בן הזוג, ששותר בתנאי הרחקה, ארב לאישה בחדר המדרגות בבניין שבו התגוררה ודקר אותה באמצעות הסכין והגרזן שברשותו כחמישים פעם.⁷⁹ באירוע נוסף נרצחה אישה בידי בן זוגה לאחר שזו התלוננה פעמים מספר בעבר על אלימות מצידו, ועד לבוקר הרצח אף שהתה במקלט לנשים מוכות.⁸⁰ במקרים אלה, בחירה בדרכים חלופיות עשויה רק להעתיק את מיקום התקיפה ולעכב את עיתויה, ואין בה כדי למנוע את התקיפה וההתעללות עצמה. קושי זה מתחדד לנוכח העובדה שהרשויות נכשלות פעמים רבות בהענקת הגנה אפקטיבית לנשים מוכות ונמנעות מלהעמיד לרשותן דרכי יציאה חלופיות ממצוקתן.⁸¹ על כן, אני סבורה שאין זה ראוי לשלול מקורבן התעללות את האפשרות לזכות בענישה מופחתת בטענה כי מבחינה אובייקטיבית ובמבט לאחור היה ניתן לבחור בחלופה אחרת.

לסיכום פרק זה, ניכר כי התנאים שגיבשה הפסיקה לסעיף 300א(ג), על אף חזותם האובייקטיבית והניטרלית, אינם עולים בקנה אחד עם מאפייניהן של קורבנות ההתעללות שעליהן ביקש המחוקק לפרוש את חסותו. חרף הלשון הניטרלית שבית המשפט נוקט, הפרשנות השיפוטית לתנאי הסעיף אינה נותנת ביטוי לחוויית החיים הייחודית של אותן נשים מוכות ומשקפת הפנמה של העמדה הגברית הרווחת. תנאים אלו, כפי שפורשו בפסיקה, עומדים בעוכריהן של אותן קורבנות התעללות ויוצרים רף גבוה למדי שהוביל לכך שבפועל התיקון כמעט לא הופעל בניסבות מורכבות אלה.

⁷⁸ אביבית מיסניקוב "נדקרה לנגד עיני השוטרים שנשלחו להגן עליה, וראתה את בן זוגה נרצח" **חדשות 12 – פלילי** 9.2.2020 www.mako.co.il/news-law/2020_q1/Article-1e07e6a9b392071026.htm

⁷⁹ תפ"ח (י-ם) 57043-09-14 **מדינת ישראל נ' דטיאשוילי**, פס" 5-1 (פורסם בנבו, 29.10.2018).

⁸⁰ תלם יהב "התלוננו – ונרצחו" **ידיעות אחרונות – חדשות** 25.11.2018 www.yediot.co.il/articles/0,7340,L-5413275,00.html; אמיר אלון "דו"ח: כמחצית מהנשים שנרצחו בידי בן זוג – התלוננו במשטרה" **ynet** – **בארץ** 21.11.2017 www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5045697,00.html

⁸¹ נכון לנתוני המשטרה, בשנת 2017 נפתחו 11,842 תיקים במשטרה בגין אלימות במשפחה כאשר 8,957 מתוכם נסגרו, ברובם עקב חוסר ראיות (תיקים שנסגרו עקב חוסר אשמה הם רבים אך הוחרגו מהנתונים שהוצגו). ד"ר נורית יכימוביץ-כהן **אלימות במשפחה בדרג על אלימות כלפי נשים – ריכוז נתוני המשטרה לשנים 2016–2017** 9-8 (2018), https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/ed679161-15b0-e811-80e5-00155d0a259e_11_10782.pdf, על טיבם של המקלטים לנשים מוכות ראו: מיה איידן "יחס משפיל ומניעת אוכל: העדויות הקשות מתוך המקלט לנשים מוכות" **חדשות 13** 22.7.2019 13news.co.il/item/news/domestic/articles/women_shelter-308376/

2. על הפער בין תכלית החוק למציאות

הפרק הקודם עמד על הקשיים המרכזיים המתעוררים מן הפרשנות שאימץ בית המשפט לתנאיו של סעיף 300א(ג) לחוק. השאלה המתעוררת בענייננו היא – מדוע בחר בית המשפט לנקוט גישה מחמירה זו? הסבר אחד, העולה מהנמקתו הגלויה של בית המשפט, הוא הצורך להבטיח את עליונותו של ערך קדושת החיים. המשקל הרב המוקנה לערך זה מחייב כי לא כל מסכת של אלימות, אף אם מדובר באלימות קשה, תצדיק הפחתה בענישה.⁸² הרחבת הסעיף יתר על המידה עשויה לכרסם בכוחם של המעצורים מפני ביצוע המעשה ולהותיר את המתת המתעלל בגדר "האופציות המעשיות" הנשקלות על ידי הקורבנות. על כן, משמעות עליונות ערך חיי אדם מחייבת כי החריג יופעל תוך הקפדה יתרה ובמצבים קיצוניים ויוצאי דופן בלבד, על מנת להרתיע קורבנות התעללות מעשיית דין עצמי.⁸³

עם זאת, בחינת הקונטקסט המשפטי הרחב שבמסגרתו עוצבה הפרשנות השיפוטית עשויה ללמד על הסבר אפשרי אחר. כאמור, בחינת פסיקתם של בתי המשפט מלמדת כי במרבית המקרים נדחו טענותיהם של נאשמים לענישה מופחתת מכוח סעיף 300א(ג) לחוק. אולם, בחינה דקדקנית של פסקי הדין חושפת תמונה אירונית ומטרידה ביותר. ברוב המקרים שבהם נתבקש בית המשפט להקל בענישה עקב התעללות שיטתית ומתמשכת, הנאשמים היו לא אחרים מאשר גברים שהורשעו ברצח בנות זוגם.⁸⁴ במקרים אלה טענו הנאשמים כי איומה של האישה לעזוב את הבית או עלבונות מילוליים שספגו מצידה גרמו למצוקה נפשית קשה העולה כדי התעללות חמורה ומתמשכת בהם. קטגוריה נפוצה נוספת של מקרים שבהם עלתה טענה לענישה

⁸² עניין **אמונה**, לעיל ה"ש 48, פס' 7-8 לפסק דינו של השופט ג'ובראן; עניין **פלוגי**, לעיל ה"ש 50, פס' 11-13 לפסק דינו של השופט מצא.

⁸³ עניין **חדד**, לעיל ה"ש 48, בעמ' 762-764; עניין **סמסון**, לעיל ה"ש 48, פס' 7-8 לפסק דינה של השופטת (כתוארה אז) נאור; עניין **פרישקין**, לעיל ה"ש 48, פס' 27 ו-42 לפסק דינו של השופט חשין; ע"פ 6952/07 **רפאלוב נ' מדינת ישראל**, פס' 25-26 לפסק דינה של השופטת (כתוארה אז) נאור (פורסם בנבו, 28.6.2010) (להלן: עניין **רפאלוב**).

⁸⁴ עניין **רפאלוב**, שם; ע"פ 2788/96 **אבלים נ' מדינת ישראל**, נב(3) 183 (1998); ע"פ 122/08 **טומבק נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 11.11.2014); ע"פ 5317/03 **זריאן נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 21.3.2005); עניין **פלוגי**, לעיל ה"ש 50, שם; ע"פ 7355/08 **בר יוסף נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 21.9.2011); ע"פ 5885/15 **איתן נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 9.1.2017); תפ"ח (מחוזי ים-12-13 **מדינת ישראל נ' איתן** (פורסם בנבו, 13.7.2015); ע"פ 3339/92 **ניאזוב נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 08.11.1995) (להלן: עניין **ניאזוב**); ת"פ (מחוזי ירושלים) 256/95 **מדינת ישראל נ' סוראני** (פורסם בנבו, 6.11.1996); ת"פ (מחוזי נצרת) 1061/00 **מדינת ישראל נ' איסמאעיל** (פורסם בנבו, 12.6.2001); ת"פ (מחוזי תל אביב-יפו) 1186/00 **מדינת ישראל נ' פלוגי** (פורסם בנבו, 27.12.2001); ת"פ (מחוזי ירושלים) 256/95 **מדינת ישראל נ' סוראני** (פורסם בנבו, 6.11.1996).

מופחתת כוללת מקרי רצח שבוצעו מטעמי נקמה או על רקע סכסוך אישי בין מכרים.⁸⁵ כפי שאראה כעת, מקרים אלה רחוקים שנות אור מהמקרים הטיפוסיים שעבורם ביקש המחוקק לייעד את התיקון לחוק. על כן נקט בית המשפט זהירות יתרה בבואו ליישם את חריג הענישה המופחתת בעניינם, תוך גיבוש פרשנות מחמירה לתנאי הסעיף. הגם שפרשנות זו הייתה נחוצה וראויה באותן נסיבות, במרוצת השנים היא הפכה למעשה להלכה המחייבת. כך, אותם סטנדרטים נוקשים שגובשו לבחינת טיב ההתעללות והמצוקה הנפשית ביחס לגברים שרצחו את בנות זוגם או את מכריהם יושמו באופן זהה גם ביחס לנשים מוכות שרצחו את המתעלל בהן. דרך סיפורה של אריקה פרישקין, שטרם זכה לבחינה מעמיקה בספרות, אבקש להמחיש בעייתיות זו.

אריקה פרישקין הורשעה ברצח דני טרואשוילי, מי שהיה בן זוגה במשך שבע שנים שקדמו למעשה. פסק הדין מגולל סיפור קשה ועצוב על מערכת יחסים מתעללת שסופה טרגי ביותר. מה שהתחיל כקשר רומנטי ואוהב הפך במרוצת הזמן לקשר מסוכן ואלים. תחילה, מספרת אריקה, אסר עליה דני לעבוד, מנע ממנה לצאת מהבית ודרש שתלך עם ראש מושפל. בהמשך, היא מספרת, היה דני אוסר עליה לדבר עם העובדים במקום עבודתה המשותף וכן היה נוהג להכות אותה, לקלל אותה ולחנוק אותה לעיני אנשים אחרים.⁸⁶ אריקה תיארה בחקירותיה מסכת אלימות והתעללות רצופה ומתמשכת, אשר לא פסקה גם לאחר הולדת בתם המשותפת. כך היא מתארת כי "כמעט כל שבוע הוא היה מרביץ לי. קרו עוד כמה דברים נוראיים יותר מזה שאפילו הוציא אלי אקדח והוריד לי את הבגדים וסחב אותי קילומטר בשיער וזה היה בשדה בקרית אתא".⁸⁷ אלימות זו לא הייתה בגדר סוד. אריקה התלוננה נגד דני במשטרה בעבר, וזה אף הורשע בגין תקיפתה בנסיבות מחמירות. גם גורמי הרווחה הכירו את סיפורה, והעבירו אותה לא פעם להתגורר במקלט לנשים מוכות, אך לא היה בידי אף אחד מהם לשים קץ למעגל האלימות. כך, במשך רוב חייהם המשותפים הייתה אריקה קורבן לאלימות מצד המנוח, שכללה התעללות פיזית, מינית ונפשית, השפלה ודיכוי. חרף ניסיונותיה לעזוב, סיפרה כי המשיכה לחוש געגועים וכמיהה למשפחה נורמטיבית ולכן לא נפרדו, עד שיום אחד החליט דני לסיים את הקשר. ביום האירוע הגיעה אריקה עם בתם המשותפת לחוף הים כדי שזו תראה את אביה, אך שם גילתה שהוא מבלה עם אישה אחרת. בין הצדדים פרץ דין ודברים חריף ובו הטיחו זה בזו קללות וגידופים, ובסופו עזבה אריקה הנסערת את המקום ונסעה לביתה. שעות אחדות לאחר מכן הגיעה

⁸⁵ עניין זורבליוב, לעיל ה"ש 67, שם; עניין סמסון, לעיל ה"ש 48, שם; עניין אמונה, לעיל ה"ש 48, שם; ע"פ 6936/94 עווד נ' מדינת ישראל, נ(4) 842 (1996) (להלן: עניין עווד); תפ"ח (מחוזי י-ם) 45473-08-16 מדינת ישראל נ' קראעין (פורסם בנבו, 5.3.2019); ת"פ (מחוזי חיפה) 101/00 מדינת ישראל נ' מרוזק (פורסם בנבו, 21.01.2001) (להלן: עניין פאדי); תפ"ח (מחוזי תל אביב-יפו) 1171/02 מדינת ישראל נ' סטקלר (פורסם בנבו, 7.6.2004); תפ"ח (מחוזי י-ם) 14 (47080-10-14 מדינת ישראל – פרקליטות מחוז ירושלים נ' דוויק (פורסם בנבו, 29.9.2016).

⁸⁶ פ"ח (מחוזי חיפה) 3/03 מדינת ישראל נ' פרישקין, עמ' 5-8 (פורסם בנבו, 10.10.2004).

⁸⁷ שם, בעמ' 6.

לביתו של דני, שם שהה עם בתה ועם ידידתו, ודקרה אותו באכזריות, עד שהוא מצא את מותו. במהלך אותו זמן הטיחה אריקה במנוח, ללא הפסק, את כל המעשים הקשים שעשה בה, את יחסו כלפיה ואת המכות שנהג להרביץ לה.

בית המשפט המחוזי הרשיע את הנאשמת ברצח בן זוגה וגזר עליה מאסר עולם. כן נקבע כי לא הוכחו התנאים הנדרשים לענישה מופחתת לפי סעיף 300א(ג) לחוק. ראשית, באשר לטיבה של ההתעללות, נקבע כי אף אם הנאשמת סבלה התעללות פיזית ומילולית מצד המנוח, אין התעללות זו עולה לדרגת התעללות חמורה ומתמשכת.⁸⁸ בית המשפט הפנה בהקשר זה לקביעתו בעניין פלוני. באותו עניין היו הנאשם ואשתו בעיצומם של הליכי גירושין. נוכח סירובו של הנאשם לשלם את דמי המזונות הוטל עיקול כספי על רכושו. הנאשם הגיע לביתה של פרודתו במטרה לשכנעה לבטל את צו העיקול, אולם במהלך הביקור התפתח בין השניים עימות חריף ובו איימה האישה כי תתלונן במשטרה על אלימותו כלפיה. הנאשם היכה את המנוחה, ובעודו דורך ברגלו על צווארה – גרם למותה. הבעל הורשע ברצח המנוחה, ונקבע כי חרף מערכת היחסים הסבוכה בין בני הזוג לא ניתן להכיר בכך כהתעללות חמורה ומתמשכת המזכה בענישה מופחתת.⁸⁹ השוואה זו מוקשית במידה רבה: האומנם ניתן להשוות בין תחושת המועקה שחוה פלוני נוכח איומי אשתו לפנות למשטרה לבין תחושת חוסר האונים שחוותה פרישקין בשל מסכת האלימות הקשה והשיטתית שבה הייתה נתונה?

שנית, נקבע כי לא התקיים קשר סיבתי בין המצוקה הנפשית לבין התעללות. בפרט, נטען כי ההתעללות לא הייתה המניע לרצח, אלא הרצון לנקום את בגידתו של המנוח, בראותה אותו מבלה עם אישה אחרת. בית המשפט הדגיש את ההלכה הנוהגת שלפיה אין להשית עונש מופחת על מי שנוקם עלבונו ומשתמש בטענת ההתעללות כתירוץ להשוואת מניע אחר.⁹⁰ הפעם השווה בית המשפט את סיפורה של פרישקין לעניין פאדי. באותו מקרה הורשע פאדי ברצח בחור שאנס, לטענתו, את אחותו, כ-12 שנים עובר למעשה הרצח. פאדי ביקש לראות באונס, שלא הוכח, התעללות שיטתית ומתמשכת המצדיקה ענישה מקילה, אולם טענתו נדחתה, שכן סעיף הענישה המופחתת אינו חל על מעשי נקמה.⁹¹

אריקה ערערה על גזר הדין לבית המשפט העליון, אך ערעורה נדחה. כב' השופט חשין, אשר כתב את חוות דעת הרוב, סבר כי לא הוכח קשר סיבתי בין ההתעללות לבין מעשה הרצח, אשר בוצע בעיקר ממניע הנקמה.⁹² פסק דינו הוקדש ברובו לאירוע הבגידה בחוף הים ולהשפעתו הישירה על מעשה הרצח, תוך התעלמות מהשפעתה המצטברת של מסכת האלימות האכזרית שהיו מנת חלקה של אריקה לאורך השנים. לגישתו, אירוע הבגידה ניתק את הקשר הסיבתי הישיר בין ההתעללות לבין המצוקה

⁸⁸ פ"ח פרישקין, לעיל ה"ש 55, בעמ' 5-6.

⁸⁹ עניין פלוני, לעיל ה"ש 50, פס' 11-13 לפסק דינו של השופט מצא.

⁹⁰ פ"ח פרישקין, לעיל ה"ש 55, בעמ' 5.

⁹¹ ראו עניין פאדי, לעיל ה"ש 85, שם.

⁹² עניין פרישקין, לעיל ה"ש 48, פס' 39-41 לפסק דינו של השופט חשין.

הנפשית בעת ביצוע הרצח. בתוך כך הפנה השופט חשין למקרים שבהם, "בדומה" לעניין פרישקין, לא הוכח קשר ישיר כאמור. במקרה אחד הורשע הנאשם ברצח אשתו על רקע ריב שנתגלע ביניהם, במהלכו איימה להתגרש ולהרחיקו מהדירה. הנאשם ביקש לטעון כי הצהרתה של האישה על כוונתה להיפרד ממנו ולמכור את ביתם עולה כדי התעללות שיטתית ומתמשכת.⁹³ במקרים אחרים שהוזכרו הורשעו הנאשמים ברצח מכריהם מטעמי נקמה. כך בעניין **עווד**, הורשע הנאשם ברצח אחיו לאחר שהפיץ שמועות בקשר לאשתו, ובעניין **סמסון** הורשע הנאשם ברצח אחי גרושתו, לאחר שזה גרר אותו למעשה שוד ושדל את בנו החורג לסמים.⁹⁴ עוד הדגיש בית המשפט כי תכלית הסעיף לתת פתח להקלה בעונשו של נאשם במקרים שבהם הוא כבול בעל כורחו ב"מבוא ללא מוצא" והמתת האדם המתעלל בו נראית לו כדרך היחידה להשתחרר ממעגל האלימות. על כן, משהרצח בוצע מטעמי נקמה ולא כדי להשתחרר מהתעללותו של המנוח, אין להקל בעונשה של אריקה פרישקין.⁹⁵ בקביעה זו הפנה בית המשפט הנכבד לפסיקתו בעניין **זורבליוב**. באותו מקרה הורשע הנאשם ברצח שותפתו לדירה, עימה היה מסוכסך. בעקבות עימות מילולי שפרץ בין הצדדים הכה הנאשם את המנוחה וחנקה למוות באמצעות שרוך ששלף ממכנסיו. הנאשם טען כי היה נתון להתעללות ממושכת מצד המנוחה, שהתבטאה בגינויים ובהטחת מילות גנאי, המצדיקה לגישתו גזירת עונש מופחת. נקבע כי בפני הנאשם עמדו דרכי פעולה חלופיות להשתחררות מאותה מסכת אלימות מילולית, ומשכך אין להקל בעונשו.⁹⁶ נקודת האור בסיפורה של פרישקין הוא פסק דינה של השופטת ארבל. ארבל סברה כי נכון היה להחזיר את התיק לבית משפט קמא על מנת לבחון לעומק את קיומם של התנאים בדבר מצוקה נפשית קשה וקשר סיבתי בין ההתעללות למצוקה הנפשית, אשר לא זכו לבירור מספק.⁹⁷ לגישתה, נסיבות האירוע בכללותן תומכות במסקנה כי פרישקין אכן הייתה נתונה במצוקה נפשית קשה בעת האירוע, זאת לצד התקיימותה של התעללות שיטתית ומתמשכת.⁹⁸ זאת ועוד, באשר לשאלת הקשר הסיבתי, השופטת ארבל התקשתה לקבל את קביעתו של בית המשפט כי ביסוד מעשיה של פרישקין עמד רגש הנקמה לבדו והוא שהביא אותה לבצע את המעשה הנורא.⁹⁹ במסגרת זו עמדה השופטת בהרחבה על "תסמונת האישה המוכה" ועל ההשפעה המצטברת של מסכת האלימות הקשה וארוכת השנים על האישה המוכה. בנסיבות אלה, המשקעים שנתרו באישה כתוצאה מהתעללות זו עשויים להתפרץ אף בתגובה לגירוי קל יחסית, אף שאין

⁹³ עניין **ניאזוב**, לעיל ה"ש 84, פס' 5 לפסק דינו של השופט קדמי. למקרה דומה, ראו: עניין **אבלים**, לעיל ה"ש 84, בעמ' 191.

⁹⁴ עניין **עווד**, לעיל ה"ש 85; עניין **סמסון**, לעיל ה"ש 48, פס' 7-8 לפסק דינה של השופטת (כתוארה אז) נאור.

⁹⁵ עניין **פרישקין**, לעיל ה"ש 48, פס' 42-43 לפסק דינו של השופט חשין.

⁹⁶ עניין **זורבליוב**, לעיל ה"ש 67, בעמ' 558-559.

⁹⁷ עניין **פרישקין**, לעיל ה"ש 48, פס' 24 לפסק דינה של השופטת ארבל.

⁹⁸ שם, פס' 6-10 לפסק דינה של השופטת ארבל.

⁹⁹ שם, פס' 12-14 לפסק דינה של השופטת ארבל.

הוא יכול להסביר או להצדיק את המעשה. משכך, לא שוכנעה השופטת ארבל כי האירוע בחוף הים ניתק את הקשר הסיבתי בין המצוקה לבין התעללות, בניגוד לקביעתו של בית המשפט המחוזי.¹⁰⁰ עם זאת, עמדתה נותרה כדעת מיעוט.

פסק הדין בעניין פרישקין, שלא זכה לתהודה רבה בכתיבה המשפטית, ממחיש את הבעייתיות העולה מן הפרשנות השיפוטית הקיימת ואת הקושי להכיל את מורכבותה של מערכת היחסים המתעללת בגדרה. תנאים אלו, שנחזו ממבט ראשון כניטרליים ואובייקטיביים, התבררו לבסוף כתנאים שאינם מתאימים כלל למידותיהן של הנשים המוכות, שעליהן ביקש המחוקק לפרוש את חסותו. דרך פרשנות זו, שעוצבה ביחס לגברים שרצחו, קרא בית המשפט את סיפוריהן של נשים מוכות שהמיתו את המתעלל בהן ללא התחשבות בהקשר הקונקרטי של כל מקרה ובנסיבותיו הייחודיות. ספק אם פרשנות זו ויישומה בפסיקה עולה בקנה אחד עם כוונת המחוקק, אשר ביקש להכיר במצבן הייחודי של קורבנות התעללות, ובפרט במאפייניה של "תסמונת האישה המוכה". החלת אמת מידה אחידה בבחינת התקיימות תנאי הסעיף על גברים רוצחים ונשים מוכות אינה מאפשרת להבין את הדינמיקה הייחודית המאפיינת מערכת יחסים מתעללת, ובכך שוללת הלכה למעשה את תחולת הסעיף בעניינן. במציאות זו, קולן של אותן נשים נדחק לשוליים ולא נשמע ואלה נותרות כאילמות, הן לאורך מערכת היחסים הקשה עם בן הזוג המתעלל והן בתוך כותלי בית המשפט.¹⁰¹

אין להתעלם מכך שסיפורה של אריקה פרישקין שונה לחלוטין מהמקרה "הטיפוסי" שתואר בפרשת כרמלה בוחבוט, אשר עמד לנגד עיני המחוקק בתיקון החוק. עם זאת, אני סבורה כי אין לראות את סיפורה של בוחבוט כפסק הדין המנחה בסוגיית הענישה המופחתת, המשמש כאמת המידה העקרונית שלפיה ייבחנו תנאי הסעיף. לפי גישתה של השופטת ארבל:

"משנקבעה ההוראה בחוק עומדת היא על רגליה שלה באופן עצמאי. עלינו לבחון כל מקרה ומקרה בהתאם לנסיבותיו ואין לשלול את האפשרות כי אף מקרים שנטיבותיהם וחומרם שונים מאלו שהיו בעניין בוחבוט יעמדו בתנאי הסעיף".¹⁰²

לאחר שעמדנו על הקשיים המונעים את החלת הסעיף, נשאלת השאלה – באילו מקרים כן השית בית המשפט עונש מופחת מכוח סעיף 300א(ג)? כאמור, מקרים אלו מועטים ביותר וחלקם רחוקים שנות אור מכוונת המחוקק העומדת ביסוד הסעיף. מקרה אחד מתייחס לעניין דניאל ציסין.¹⁰³ באותו עניין התקשר הנאשם עם המנוח בהסכם

¹⁰⁰ שם, פס' 18-20 לפסק דינה של השופטת ארבל.

¹⁰¹ ליאורה בילסקי "אלימות האלם: ההליך המשפטי בין חלוקה לקול" עיוני משפט כג 421, 432-425 (1999). במאמרה דנה בילסקי בשאלה עד כמה ההליך המשפטי יכול לאפשר השמעת קולן של נשים. שאלת ה"קול" מניחה כי ההליך המשפטי ממלא פונקציות חברתיות, וביניהן מתן קול והכרה בסובייקטים משפטיים, יחידים וקבוצות.

¹⁰² עניין פרישקין, לעיל ה"ש 48, פס' 10 לפסק דינה של השופטת ארבל (ההדגשות אינן במקור).

¹⁰³ תפ"ח (מחוזי ת"א) 1109/02 מדינת ישראל נ' ציסין (פורסם בנוב, 2.2.2003).

לרכישת רכב, אולם האחרון לא סיפק את המכונית כמתחייב. כאשר הנאשם הגיע לדרוש את המכונית ששילם עבורה, פרץ ויכוח בין השניים ובסופו ירה במנוח שני כדורים. הנאשם הורשע בעבירת רצח וזכה לענישה מופחתת מכוח סעיף 300א(ג) במסגרת הסדר טיעון. נקבע כי הנאשם היה נתון במצוקה נפשית קשה עקב השפלה והתעללות חמורה מצד המנוח, שנטל ממנו את מיטב כספו בדרכי עורמה ושקר והוליד אותו שולל. בית המשפט שיבח את הצדדים על שהשכילו להחיל את סעיף 300א(ג) לחוק בנסיבות המקרה בראי מסכת הייסורים הכלכלית וההשפלות שעבר הנאשם.¹⁰⁴

המקרה השני נוגע לעניינו של **מורד בן אמין שיבלי**.¹⁰⁵ הנאשם רצח את אימו על רקע מערכת יחסים עכורה עם הוריו, ובפרט לאור עמדת הוריו ביחס לנישואיו עם ארוסתו. במסגרת הסדר הטיעון הוחלט להרשיעו ברצח שבוצע בנסיבות של מצוקה נפשית עקב התעללות שיטתית ומתמשכת המצדיקות ענישה מופחתת.

המקרה השלישי שבו הוחל סעיף 300א(ג) לחוק הוא בעניינו של **יונתן היילן**.¹⁰⁶ במקרה זה היה הנאשם קורבן להתעללות מינית בידי המנוח. ליל האירוע נפגשו המנוח והנאשם באופן אקראי, והראשון סחט אותו ואיים עליו כי יכה אותו אם לא ייענה לדרישתו לשלם את הסכום המבוקש. אז, כשהסתובב המנוח להטיל את מימיו, החל הנאשם לחנוק את המנוח ובהמשך אף הכה אותו בלבנים ובכך גרם למותו. בית המשפט המחוזי הרשיע את הנאשם בעבירת רצח בנסיבות המצדיקות ענישה מופחתת לפי סעיף 300א(ג) לחוק. חלף זאת, בערעורו לבית המשפט העליון זוכה הנאשם מעבירת הרצח שבה הורשע, וזו הומרה בעבירת הריגה לנוכח קיומו של קנטור מתמשך, מתוך הכרה במורכבותן ובייחודיותן של הנסיבות אשר הביאו את הנאשם לביצוע המעשה הקטלני.¹⁰⁷

מקרה נוסף שראוי לציין בעניינו, אף כי סעיף 300א(ג) לחוק לא הוחל בו באופן ישיר, הוא עניין **חדד**, העוסק בבן שהמית את אביו על רקע התעללות חמורה ומתמשכת בבני המשפחה.¹⁰⁸ אירוע ההמתה בוצע לאחר שבני המשפחה חזרו מחתונה של אחת מבנות המשפחה, שם התפתח ויכוח קולני בין האב לבן סביב נושא כספי. בשובם הביתה פרץ עימות מילולי קשה בין השניים בנוגע לאירועי היום. בזווית העין הבחין הבן במחסנית נשקו של אחיו החייל, נטל את הנשק וירה באביו למוות. מעניין לראות כי בניגוד לסיפורה של אריקה פרישקין, כאן קבע בית המשפט שהוויכוח הכספי לא ניתק את הקשר הסיבתי הישיר בין המצוקה הנפשית בעת קרות הרצח לבין התעללות,

¹⁰⁴ שם, פס' 5-7 לפסק הדין ("מקובל גם על התביעה כי הנאשם היה נתון במצוקה נפשית קשה עקב השפלה והתעללות חמורה מצידו של המנוח אשר נטל ממנו את מיטב כספו בדרכי עורמה ושקר, והוליד אותו שולל מתחילת הקשרים ביניהם ועד לסיומם הקשה") (ההדגשות נוספו).

¹⁰⁵ תפ"ח (מחוזי נצ') 53584-05-15 מדינת ישראל נ' שיבלי (פורסם בנבו, 13.7.2016).
¹⁰⁶ תפ"ח (מחוזי מרכז) 22262-05-10 מדינת ישראל נ' יונתן בן היילן ימר (פורסם בנבו, 22.12.2013).

¹⁰⁷ עניין היילן, לעיל ה"ש 39, פס' 32 לפסק דינו של השופט מלצר.

¹⁰⁸ עניין חדד, לעיל ה"ש 48, בעמ' 761-762.

על אף פער הזמנים בין השניים. בחינת הנרטיב שאימץ בית המשפט בשני הסיפורים חושפת בפנינו את התמונה הבאה: בעוד שחלוף הזמן מאירוע ההתעללות היווה שיקול מכריע בעניינה של פרישקין, בענייניו של חדר הוא לא נשקל כלל; בעוד שחדד מוצג כגיבור שהציל את משפחתו ממסכת ההתעללות הקשה של האב,¹⁰⁹ פרישקין מצטיירת כאישה אכזרית ומניפולטיבית שביצעה את המעשה בשל נקמנות על בגידתו של בן זוגה; בעוד שאירוע בגידה מצד בן הזוג עשוי לשלול את תחולת הסעיף המקל – ויכוח כספי לא. השוואה זו מחדדת את הבעייתיות בפרשנות השיפוטית הקיימת לתנאיו העמומים של סעיף 300א(ג) לחוק.

לסיכום פרק זה, מתוך 26 מקרים שבהם נטען להקלה בענישה מכוח סעיף 300א(ג) לחוק, רק בארבעה מקרים הוחל הסעיף בפועל על ידי בית המשפט, כאשר מחצית מהם אושרו במסגרת הסדרי טיעון. ניתוח הפסיקה בפרק זה מצביע על פער בין תכליתו של סעיף 300א(ג) לחוק לבין אופן יישומו בתוך כותלי בית המשפט. פער זה נעוץ בהטיה שנוצרה בפסיקתו של בית המשפט, שנאלץ להתמודד עם המקרה ההופכי למקרה שבגיניו חוקק התיקון, ובו ביקשו גברים שרצחו את בנות זוגם או את מכריהם לזכות בענישה מקילה תחת מעטה של התעללות. בעקבות כך, אימץ בית המשפט פרשנות מחמירה בבואו ליישם את דרישות הסעיף, אשר אינה עולה בקנה אחד עם תכלית החוק. דרך פרשנות זו, שנתפרה במקרים רבים למידותיהם של גברים רוצחים, ביקש בית המשפט לקרוא את סיפורן של נשים מוכות שהמיתו את המתעלל בהן. בחינת התקיימות הסעיף על פי אמת מידה אחידה יצרה מציאות שבה החוק חל על מקרים של אלימות גברית, כלפיהם הפגין בית המשפט סוג של הבנה ואף סלחנות, אך לא חל על מקרה המתה שבוצע בידי נשים קורבנות התעללות, שעליהן נועד לחול הסעיף.¹¹⁰ זאת ועוד, הפרשנות המצמצמת שאומצה בפסיקה עוצבה בהתאם לתבנית הגברית, שאינה עולה בקנה אחד עם מאפייניהן של אותן קורבנות התעללות והנסיבות הייחודיות שבהן בוצע מעשה המתת בן הזוג המתעלל. היעדר ההלימה בין תכלית החוק, שנועד להקל בעונשן של קורבנות התעללות בנסיבות ייחודיות אלה, לבין המציאות השיפוטית בפועל, הביאה לכך שהסעיף כמעט לא הוחל בתוך כותלי בית המשפט.

¹⁰⁹ עניין **חדד**, שם, בעמ' 757 ("מחוסר ברירה מילא המערער את דמות האב לבני המשפחה, והוא שדאג לספק להם את מחסורם. האם העידה כי 'שחר דאג לצרכי הבית בזמן שהוא [המנוח – א"ג] לא היה עושה זאת... תמיכתו לא התמצתה בתחום הכלכלי. הוא גם סעד נפשית את בני משפחתו, ובעיקר את אחיו הצעירים").

¹¹⁰ נויה רימלט "כאשר נשים נעשות אלימות" **פלילים** י 277, 315-323 (2001). המאמר מציג את סיפורן של שלוש נשים שהועמדו לדין פלילי והורשעו בגין ביצוע עבירות חמורות של אלימות ובוזוח את מפגשן של אותן נשים עם מערכת המשפט. מפגש זה מגלה כי מעשי האלימות הנשיים נבחנים ברוב המקרים במנותק מן ההקשר המגדרי שעל רקעו בוצעו, והתוצאה היא ניתוח נטול פרספקטיבה מגדרית המדיר את "הקול הנשי" מן הזירה השיפוטית. אולם, בשונה מרשימה זו, מאמרה של רימלט מתמקד בנשים שהורשעו בביצוע מעשה פלילי אך הן אינן קורבנות עבירה כשלעצמן.

ד. הרפורמה בעבירות ההמתה – האומנם מהפכה?

בטרם נכנסה לתוקף הרפורמה בעבירות ההמתה מנה חוק העונשין שלוש עבירות המתה מרכזיות: עבירת גרימת מוות ברשלנות;¹¹¹ עבירת ההריגה;¹¹² ועבירת הרצח.¹¹³ ביקורת רבה הופנתה כנגד מדרג זה, והמחוקק הישראלי נקרא לערוך שינוי בהסדר הנורמטיבי הנוגע לעבירות ההמתה.¹¹⁴ במסגרת ביקורת זו נטען כי עבירת הרצח חלה על מקרים שלא ראוי לתייגם כ"רצח" מבחינת חומרתם המוסרית, אך היא אינה חלה על עבירות חמורות דיין שצריכות היו להיכלל בגדרה. בדומה, גם עבירת ההריגה נתפסה כעבירה רחבה יתר על המידה הכוללת מקרי המתה הנבדלים בחומרתם המוסרית. בעיה נוספת נבעה מנוקשותו של עונש החובה הקבוע בצידה של עבירת הרצח, אשר לעיתים לא הולם את מידת אשמתו של הנאשם.¹¹⁵ על רקע ביקורת זו הוקמה ועדת קרמניצר שהתבקשה לבחון את הצורך ברפורמה כוללת בעבירות ההמתה תוך שינוי המדרג העונשי הקיים. בשנת 2019 אימץ המחוקק את המודל שהציעה הוועדה במסגרת תיקון מספר 137 לחוק העונשין, המוכר כ"רפורמה בעבירות ההמתה".

במסגרת רפורמה זו ערך המחוקק כמה שינויים מרכזיים: ראשית, הוחלט לפצל את עבירת הרצח הנוכחית לשתי עבירות נפרדות: רצח בנסיבות מחמירות ועבירת רצח "בסיסית". עבירת הרצח "הבסיסית" כוללת בגדרה מעשי המתה שנעשו בכוונה או באדישות ביחס למותו של אדם, ולא נדרשת עוד הוכחת יסוד נפשי של "כוונה תחילה". בנוסף, בצידה של עבירת הרצח "הבסיסית" נקבע מאסר עולם כעונש מרבי בלבד, חלף עונש החובה שהיה קבוע בצידה שנים רבות. קרי, מעתה ראוי בית המשפט לסטות מעונש מאסר עולם בשלב גזירת הדין על פי שיקול דעתו ואין הוא מוגבל עוד לרשימה סגורה של נסיבות ייחודיות שהכתיב לו המחוקק כבעבר. שנית, הוחלט לפצל את עבירת ההריגה לשתי עבירות שונות: המתה באדישות, אשר מעתה תיכלל במסגרת עבירת הרצח "הבסיסית", והמתה בקלות דעת, שתהווה עבירה נפרדת, קלה יותר.¹¹⁶ שלישית, במסגרת התיקון ביקש המחוקק לבטא את סלידתו מתופעת האלימות כלפי נשים בישראל ולהתאים את האחריות הפלילית המוטלת על מעשי המתה המבוצעים באותם מקרים בשני מישורים: האחד, החמרת אחריותו הפלילית של מי שרצח את בת זוגו לאחר שהתעלל בה באמצעות הכרה במעשה כעולה כדי "רצח בנסיבות

¹¹¹ ס' 304 לחוק העונשין (בוטל).

¹¹² ס' 298 לחוק העונשין (בוטל).

¹¹³ ס' 300(א)(2) לחוק העונשין (בוטל).

¹¹⁴ דנ"פ 1042/04 ביטון נ' מדינת ישראל, פ"ד סא(3) 646 (2006); דנ"פ 404/13 פלוגי נ' מדינת ישראל, פס' 41 לפסק דינו של הנשיא גרוניס (פורסם בנבו, 15.4.2015).

¹¹⁵ ועדת קרמניצר, לעיל ה"ש 9, בעמ' 5-6.

¹¹⁶ דברי ההסבר להצעת חוק העונשין (תיקון מס' 124) (עבירות המתה), התשע"ו-2015, ה"ח הממשלה 166, 167.

מחמירות";¹¹⁷ השני, הקלה באחריותן הפלילית של קורבנות התעללות שנטלו את חי המתעלל בהן באמצעות קביעת עבירה חדשה של "המתה בנסיבות של אחריות מופחתת" (להלן: סעיף 301ב(א)).¹¹⁸

עבירה חדשה זו של אחריות מופחתת כוללת מצבים שבהם חרף התקיימותו של יסוד נפשי של כוונה או אדישות כלפי התוצאה הקטלנית התקיימו נסיבות חריגות שבהן אשמתו המוסרית של מבצע העבירה פחותה, ועל כן בית המשפט רשאי להכיר באחריות פחותה מעבירת רצח. בתוך כך אימץ המחוקק את נוסחו הקיים של סעיף 300א(ג) שלפיו מעשה שנעשה בנסיבות של מצוקה נפשית קשה עקב התעללות חמורה ומתמשכת יוכר מעתה כעבירה של המתה בנסיבות של אחריות מופחתת, שבצידה עונש של עד 15 שנות מאסר, ולא עוד כרצח עם ענישה מופחתת.

למעשה, המודל שאומץ במסגרת הרפורמה בעבירות ההמתה הוא מודל של **אחריות מופחתת**, אשר נזנח בשנת 1995, כפי שתואר בפרק ב. במסגרת התיקון ביקש המחוקק להכיר לא רק בנסיבות הקשות שהביאו את קורבן התעללות לבצע את מעשה ההמתה אלא גם להכיר באשמתה המוסרית הפחותה, המצדיקה הקלה באחריות הפלילית. כפי שעולה מדברי ההסבר לרפורמה, הסדר זה הוא צודק יותר ונועד להבטיח הלימה ראויה בין האשמה המוסרית, העונש והתיוג המוסרי הנלווה להרשעה.¹¹⁹ רפורמה זו זכתה לתמיכה רבה בקרב הציבור והוגדרה כ"מהפכה" של ממש, ואף שחרורן של דלאל דאוד וסימונה מורי, קורבנות התעללות שהביאו למותם של המתעללים בהן, יוחס לשינוי התודעתי שביטא המחוקק במסגרת רפורמה זו.¹²⁰

כיצד השינויים האמורים עשויים להשפיע על מעמדן המשפטי של קורבנות התעללות שהמיתו את המתעללים בהן? **ראשית**, חרף השינוי התודעתי שביטא המחוקק ברפורמה, ספק אם זו תביא לשינוי משמעותי במצבן של אותן קורבנות התעללות נוכח הניסיון הפסיקטי המצטבר ביחס לפרשנות לשון הסעיף. כפי שפורט בפרק ג, קשיים פרשניים שהתעוררו מתנאיו של סעיף 300א(ג) לחוק, המאפשר ענישה מופחתת, הובילו לכך שהחריג כמעט לא הוחל בפועל. על כן, אימוץ נוסחו הזהה של הסעיף במסגרת התיקון החדש, כך שיוכר מעתה כנסיבה המצדיקה אחריות מופחתת, עשוי להגביל את החלתו. זאת משום שהתנאים להחלתו עשויים להיוותר על כנם והמשוכה הגבוהה תמשיך לעמוד בפני אותן קורבנות התעללות. משכך, ניתן לטעון כי עסקינן בשינוי קוסמטי גרידא שלא ישפיע מבחינה אופרטיבית על החלת הסעיף ועל העמידה בתנאים המצטברים שגיבשה הפסיקה. **שנית**, ביטול עבירת ההריגה והקלת היסוד הנפשי הנדרש לצורך הרשעה בעבירת הרצח "הבסיסית" יקלו על הרשעת הקורבנות בביצוע רצח. בעבר נהגה התביעה במקרים חריגים לעשות חסד עם קורבנות

¹¹⁷ ס' 301א(א)6 לחוק העונשין.

¹¹⁸ ס' 301ב(א) לחוק העונשין.

¹¹⁹ ראו לעיל ה"ש 9 וההפניות שם.

¹²⁰ ראו לעיל ה"ש 10 וההפניות שם.

התעללות והסתפקה בהעמדה לדין בגין הריגה בלבד.¹²¹ כיום, עם ביטול עבירת ההריגה והרחבת היסוד הנפשי הנדרש בעבירת הרצח הבסיסית, דלת זו עלולה להיחסם בפני אותן קורבנות התעללות, וייתכן שיגדל מספר המקרים שבהם יורשעו קורבנות אלה בגין רצח. חשש זה מקבל משנה תוקף לאור העובדה שבמקרים רבים נבעה העמדתן לדין של קורבנות התעללות בעבירת הריגה מקושי להוכיח את יסוד "הכוונה להמית" הנדרש בעבירת הרצח.¹²² בעקבות הרפורמה, די בהוכחת אדישותה של הנאשמת על מנת להרשיעה בעבירת הרצח, ועל כן לא מן הנמנע כי הרחבת המקרים הנופלים בגדר עבירת הרצח הבסיסית עשויה להיות לקורבנות אלו לרועץ. חשש זה אף הובע מפורשות במהלך הדיונים להכנת תיקון החוק, כפי שניתן ללמוד מדבריו של ד"ר יואב ספיר:

"אם נשנה את החוק, אנחנו נאנוס את בית-המשפט להרשיע בעבירת הרצח במקרים שאכן מוצדק שההרשעה לא תהיה ברצח. אתן דוגמה אחת, ואחר כך נדבר על העניין העקרוני... הייתה הרשעה ברצח כבית-המשפט המחוזי במחוז צפון של אישה בשם אנסטסיה. כל חייה האישה הזאת הייתה קורבן לאלימות גברית... בית-המשפט המחוזי הרשיע ברצח. בערעור לבית-המשפט העליון, שבו הסניגוריה ייצגה, ואני מכיר את התיק הזה היטב, נאמר שבעצם לא הייתה כוונה להמית... ולכן המיר את ההרשעה להריגה."¹²³

לסיכום, פרק זה דן בשינויים המרכזיים שנעשו במסגרת הרפורמה החדשה בעבירות ההמתה ובהשלכותיה האפשריות על ההסדר המשפטי הקיים ביחס לקורבנות התעללות שנטלו את חיי המתעלל בהן. שינויים אלה, בצד הניסיון הפסיקטי המצטבר, מטילים ספק ב"מהפכותה" של הרפורמה, כפי שהוצגה לציבור הרחב. כפי שנטען, חרף הפוטנציאל הרב הגלום בה, אין ברפורמה כשלעצמה כדי להביא לשינוי משמעותי במעמדן של קורבנות התעללות ללא הירתמותו של בית המשפט, שכן נוסחו של הסעיף החדש שעניינו אחריות מופחתת היה קיים גם בטרם הרפורמה, ופורש בצמצום נגד

¹²¹ ועדת קרמניצר, לעיל ה"ש 9, בעמ' 94; עניין **חדד**, לעיל ה"ש 48, שם; ת"פ (מחוזי ב"ש) 8056/02 **מדינת ישראל נ' אלידה** (פורסם בנבו, 1.12.2002); תפ"ח (מחוזי ת"א) 1182/02 **מדינת ישראל נ' וסיליבה** (פורסם בנבו, 5.12.2002); ת"פ (מחוזי חיפה) 6055/07 **מדינת ישראל נ' דוקלסקי** (פורסם בנבו, 24.03.2008); ע"פ 8468/00 **לשקרוב נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 7.1.2002); ע"פ 6144/07 **פלוכין נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 18.01.2009); ע"פ 2167/12 **פלונית נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 17.3.2013).

¹²² עניין **אנסטסיה מיקל**, לעיל ה"ש 64, שם. באותו עניין המיר בית המשפט העליון את עבירת הרצח שבה הורשעה האישה בעבירת הריגה, מחמת הספק באשר לכוונה להמית. כמו כן, ראו עניין **היילו**, לעיל ה"ש 39, פס' 32 לפסק דינו של השופט מלצר. באותו עניין המיר בית המשפט העליון את עבירת הרצח שבה הורשע המערער בעבירת הריגה, מחמת ספק שהתעורר באשר ליסוד הנפשי של "כוונה תחילה", הנדרש במסגרת עבירת הרצח.

¹²³ ראו דבריו של ד"ר יואב ספיר בפרוטוקול ישיבה מס' 276 של ועדת החוקה, חוק ומשפט, הכנסת ה-20, 67 (7.11.2016) (ההדגשות נוספו)
fs.knesset.gov.il/20/Committees/20_ptv_365516.doc

הנאשמות. הנני מכירה בכך שטענותיי אלה מבוססות במידה מסוימת על השערות ביחס לעתיד לבוא הואיל והתיקון החדש טרם מומש בפועל בפסיקתנו, אך על אף אופיו הספקולטיבי של פרק זה, אני סבורה כי מפאת הקשיים הפרשניים שנדונו לעיל, ועל מנת להגשים את תכלית הרפורמה, יש להתאים את הפרשנות השיפוטית הניתנת לתנאי הסעיף 300א(ג) לחוק, שכעת מאפשר הקלה באחריות הפלילית. על פרשנות זו לעלות בקנה אחד עם מאפייניה של מערכת היחסים המתעללת ועם הנסיבות הייחודיות שבהן בוצע מעשה ההמתה, כפי שאציע בפרק הבא.

ה. "זו דרכה של החלכה הצועדת קדימה" – הצעה לקראת שינוי

במסגרת הדיאלוג בין הרשויות, השופט והמחוקק שותפים במפעל החקיקה. בעוד שהמחוקק יוצר את החוק, תפקידו של השופט ליצוק לו תוכן ופרשנות.¹²⁴ הגם שהמחוקק בחר לחזור על תנאיו של סעיף 300א(ג) כלשונם במסגרת הרפורמה החדשה, אין הדבר שולל הענקת פרשנות חדשה לסעיף 301ב(א), ולהפך – הדבר **דורש** פרשנות חדשה. שכן, חרף הדמיון הלשוני בין הסעיפים, סעיף החוק החדש מאפשר מעתה הטלת אחריות מופחתת ולא רק ענישה מופחתת כבעבר, ובכך מגלם שינוי מהותי בגישת המחוקק "המאותת" לבית המשפט על רצונו לשנות את המצב הקיים. לפיכך, הבדל משמעותי זה עשוי ללמד כי מדובר בהוראות חוק שונות הטעונות פירוש עצמאי ונפרד. גישה זו מצאה ביטוי בפסק דינה של כב' הנשיאה חיות בעניין **דהאן**, בהתייחסותה לכניסתה לתוקף של הרפורמה בעבירות ההמתה.¹²⁵ באותו עניין נקבע כי בעוד שסעיף 300א שבוטל עסק בענישה מופחתת, סעיף 301ב עוסק באחריות מופחתת ומאפשר לבית המשפט להפחית באחריות הפלילית בנסיבות המנויות בו. לאור שינוי משמעותי זה, יידרש בית המשפט בעתיד ליתן דעתו לפרשנות הראויה להוראה חדשה זו.¹²⁶ על כן, הרפורמה בעבירות ההמתה מזמנת לבית המשפט הזדמנות

¹²⁴ אהרן ברק "שותפות ודיאלוג בין הרשות המחוקקת והמבצעת לבין הרשות השופטת" **מאזני משפט** ד' 51, 54 (2005).

¹²⁵ דנ"פ 5196/19 **דהאן נ' מדינת ישראל**, פס' 17 לפסק דינה של הנשיאה חיות (פורסם בנוב, 30.12.2019).

¹²⁶ שם. יש לציין כי דבריה של כב' הנשיאה נאמרו ביחס לסעיף 301ב(ב)(2) לחוק, העוסק בהמתה באחריות מופחתת בנסיבות של הפרעה נפשית קשה, אולם דברים אלה יפים גם לענייננו: "מסקנה זו מקבלת משנה תוקף בהינתן העובדה כי בחודש יולי 2019 נכנס לתוקפו תיקון 137 במסגרתו בוטל סעיף 300א שענייננו 'עונש מופחת' ונחקק סעיף 301ב(ב)(2) לחוק שכותרתו 'המתה בנסיבות של אחריות מופחתת', הקובע עונש מאסר של 20 שנים בהתקיים תנאים זהים לאלו שהיו קבועים בסעיף 300א לחוק. אף שסעיף 301ב(ב)(2) לחוק מאמץ את התנאים שהיו קבועים בסעיף 300א, מדובר בהוראות חוק שונות. ההוראה שבוטלה עסקה **בענישה מופחתת** והעניקה לבית המשפט שיקול דעת להטיל עונש קל מהקבוע בחוק, ואילו ההוראה החדשה עוסקת **באחריות מופחתת** ואינה מעניקה לבית המשפט שיקול דעת ביחס לרמת הענישה בהתקיים אותם התנאים. על אף הדמיון הלשוני שבין שני הסעיפים ובהינתן השינוי המהותי ביניהם, בית המשפט אכן

לבחון מחדש את תנאיו של סעיף 301ב(א) לחוק, ואף לסטות מהפרשנות הנוהגת. משכן, אעבור לבחינת הפרשנות השיפוטית הראויה בראי רפורמה חקיקתית זו. לפי כללי הפרשנות במשפט הפלילי, על בית המשפט לפרש את סעיף החוק על פי לשונו ותכליתו, וככל שאלה מאפשרים קיומם של כמה פירושים סבירים יש לאמץ את הפירוש המקל עם הנאשם.¹²⁷ תכליתו של החוק נשענת על שני אדנים: התכלית הסובייקטיבית והתכלית האובייקטיבית. לפי התכלית הסובייקטיבית, כעולה מן ההיסטוריה החקיקתית, הסעיף נועד לבטא השקפה חברתית שלפיה קורבן התעללות שהמיתה בעת שנקלעה למצוקה קשה אינה עומדת מבחינה מוסרית בדרגה אחת עם רוצח.¹²⁸ על כן ביקש המחוקק להתחשב בנסיבות הקשות שהביאו את קורבנות ההתעללות לבצע את מעשה ההמתה, ביניהן נשים מוכות שהמיתו את בן זוגן המתעלל על רקע "תסמונת האישה המוכה". באשר לתכלית האובייקטיבית, המשקפת את האינטרסים, היעדים והערכים העומדים בבסיס שיטת המשפט, הסעיף נועד להבטיח הלימה ראויה בין האשמה המוסרית, העונש והתיוג המוסרי הנלווה להרשעה.¹²⁹ ביסוד סעיף זה עומדת התפיסה כי המתה בנסיבות של מצוקה נפשית קשה עקב התעללות שיטתית ומתמשכת ראויה להקלה באחריות הפלילית בשל הפיחות במידת האשמה של העושה. בכך התיקון מגשים את עקרון האשמה שלפיו אין להעניש אדם באופן העולה על מידת אשמתו המוסרית. זאת ועוד, לסעיף האחריות המופחתת אף תכלית הרתעתית, שכן הרשעת מי שביצע מעשה המתה תוך אשמה מוסרית פחותה בעבירת הרצח עשויה להביא לשחיקת משמעות הביטוי "רצח", ובתורו – לפגיעה בערך ההרתעתית ובמשמעות החברתית הנלווית לתיוג זה.¹³⁰ מפאת חשש זה קבע המחוקק כי אין להרשיע מי שרצח בנסיבות ייחודיות אלה בעבירת הרצח, אלא בעבירה מיוחדת של אחריות מופחתת.

בפרק ד עמדתי על הקשיים המתעוררים מן הפרשנות השיפוטית הקיימת לתנאיו של סעיף 300א(ג) לחוק, אשר אומצו במלואם במסגרת העבירה החדשה של המתה בנסיבות של אחריות מופחתת, כנוכח לעיל. ניתוח הפסיקה בפרק זה הצביע על פער בין תכליתו של סעיף החוק לבין אופן יישומו בתוך כותלי בית המשפט. פער זה נעוץ בפרשנות המצמצמת שאימץ בית המשפט לתנאי הסעיף, כנועד לחול במקרים חריגים ויוצאי דופן בלבד. פרשנות מחמירה זו לא נתפרה למידותיהן של קורבנות התעללות ולנסיבות הייחודיות המאפיינות את אותם מקרי המתה שעבורם ביקש המחוקק לייעד

¹²⁷ יידרש בעתיד ליתן דעתו לפרשנות הראויה להוראת סעיף 301ב(ב) לחוק... (ההדגשות נוספו).

¹²⁸ ע"פ 1828/14 דאחן נ' מדינת ישראל, פס" 10 לפסק דינו של השופט מלצר (פורסם בנבו, 27.6.2019) (להלן: עניין דאחן); ע"פ 6696/96 כהנא נ' מדינת ישראל, פ"ד נב(1) 535, 549-550 (1998); ע"פ 7128/16 פלוני נ' מדינת ישראל, פס" 10 לפסק דינו של השופט פוגלמן (פורסם בנבו, 16.5.2018).

¹²⁹ כאמור בפרק ב לעיל.

¹³⁰ כאמור בפרק ד לעיל.

מרדכי קרמניצר וחאלד גנאים הרפורמה בעבירות ההמתה, לעיל ה"ש 9, בעמ' 338-339.

את התיקון. בכך הציב בית המשפט משוכה גבוהה אשר חטאה לתכלית החוק. לגישתי, קשיים פרשניים אלה מצביעים על הצורך בקריאה מחודשת של תנאי הסעיף ובשינוי הפרשנות השיפוטית הרווחת.

גישה זו עולה בקנה אחד עם קולות שנשמעו לאחרונה בפסיקתנו הטוענים כי בתי המשפט מצביבים משוכה גבוהה יתר על המידה בכואם להכריע בשאלת תחולתו של סעיף 300א לחוק, העוסק בענישה מופחתת, וכי בשלה העת לרכך את ההלכה הקיימת.¹³¹ על כך עמד כב' השופט הנדל בעניין אלוני בקבעו כי "אין להגביל את סעיף 300א כאילו התיקון, על החידוש שבו, נועד לפתוח פתח כחודה של מחט. גם אם ראוי ליישם סעיף זה בהירות, כפי שעולה מלשון החוק, שאלה היא האם כוונת המחוקק ותכלית החוק מיושמות כהלכה אם נוצר מצב שבו כמעט אין בסעיף שימוש בפועל".¹³² יש לציין כי דברים אלו נאמרו בהתייחס לסעיף 300א(א), העוסק בנסיבה אחרת של "הפרעה נפשית חמורה", אך לטעמי הינם בעלי חשיבות באשר לפרשנותו של הסעיף שבענייננו.

לאור האמור לעיל, ובמטרה להגשים את תכלית החוק להבטחת הלימה ראויה בין האשמה המוסרית, העונש והתיוג המוסרי הנלווה להרשעה, אפנה להציע קריאה מחודשת לתנאי הסעיף. אדגיש כי איני מבקשת לקבוע מהי הפרשנות הראויה שעל בית המשפט לאמץ, אלא להצביע על דרכים חלופיות לפרשנות תנאי הסעיף. הצעותיי מבוססות על תובנותיה של הכתיבה הפמיניסטית בניסיונה להתמודד עם תופעת האלימות כלפי נשים והטיפול המשפטי בה. בתוך כך, אבקש להתמקד בשני תנאים המעוררים את הקושי המרכזי בענייננו: קיומה של מצוקה נפשית קשה, והוכחת קשר סיבתי בין המצוקה הנפשית לבין ההתעללות.

באשר לדרישת קיומה של מצוקה נפשית קשה, תנאי זה טרם זכה להגדרה ברורה בפסיקה, כזכור. חוסר בהירות זה אף תרם לטשטוש הגבולות בין הפרעה הנפשית החמורה שנדרשה לצורך סעיף 300א(א) לחוק עובר לרפורמה, לבין המצוקה הנפשית שנדרשה לפי סעיף 300א(ג) לחוק, שהינה קלה יותר במהותה.¹³³ דרך חלופית אחת לקרוא את הדרישה מבוססת על תובנותיו של הפמיניזם התרבותי. לפי גישה זו, יש לבחון את קיומה של המצוקה הנפשית הקשה בהתאם לסממני "תסמונת האישה המוכה" המאפיינת קורבנות התעללות רבים. דרך זו תסייע בקידום פרשנות המשקפת את חוויית החיים של נשים מוכות ותאפשר את השמעת קולן הייחודי בזירה

¹³¹ עניין דאהן, לעיל ה"ש 127, פס' 20-24 לפסק דינו של השופט מלצר; ע"פ 3039/15 זועבי נ' מדינת ישראל, פס' 5-6 לפסק דינו של השופט עמית (פורסם בנבו, 7.6.2018).

¹³² לעמדתה זו הצטרף גם השופט מזוז. ראו: ע"פ 485/15 אלוני נ' מדינת ישראל, פסק דינו של השופט מזוז (פורסם בנבו, 13.6.2017).

¹³³ עניין פרישקין, לעיל ה"ש 48, פס' 6-8 לפסק דינה של השופטת ארבל. באותו עניין ביקרה השופטת את בית המשפט המחוזי על שלא הבחין בין היסוד הנפשי הנדרש לכל אחד מהסעיפים, ולמעשה בחן את קיומה של המצוקה הנפשית הנדרשת לסעיף 300א(ג) לחוק דרך משקפיו של סעיף 300א(א) לחוק הדורש הפרעה נפשית חמורה.

המשפטית.¹³⁴ יתרון נוסף הגלום בפרשנות זו הוא במישור הראייתי. לצד תרומתה של תסמונת האישה המוכה לקביעת קריטריונים מוגדרים להוכחת מצוקה נפשית קשה, קיומה אף עשוי לסייע להוכחת יסוד נוסף – קיומה של התעללות שיטתית ומתמשכת. שכן, נשים הנקלעות למערכת יחסים מתעללת לרוב ממעטות לחשוף את מעשי ההתעללות והאלימות שחוו מתוך פחד ובושה, דבר המקשה עליהן להוכיח התעללות בעוצמה ובתדירות הנדרשת. על כן, ניתן לאמץ חזקה פרשנית שלפיה ככל שהוכחה מצוקה נפשית קשה על בסיס קיומה של "תסמונת האישה המוכה" באופן מובהק וחריף יותר מבחינת תסמיניה, יש בכך ללמד על עוצמת האיום וחומרת ההתעללות שחוותה הנאשמת. זאת ועוד, בחינת הדרישה בהתאם לסממני תסמונת זו תסייע להבטיח שחריג האחריות המופחתת יחול רק במקרים שעבורם יועד ובכך תימנע הרחבה בלתי ראויה של הסעיף.

חרף זאת, פתרון זה אינו חף מקשיים. מנגד, ניתן לטעון כי פרשנות זו עשויה לתרום לחיזוק סטראוטיפים שליליים כלפי הנשים המוכות, כמי שסובלות מפתולוגיה נפשית והיעדר רציונליות. זאת ועוד, הסתייעות בחוות דעת של איש מקצוע בבחינת קיומה של "תסמונת האישה המוכה" עשויה ליצור את הרושם כי בית המשפט נדרש למתורגמן על מנת להבין את שפתן הזרה של הנשים, ובכך תיפגע יכולתן להשמיע את קולן באופן עצמאי.¹³⁵

דרך נוספת לקריאת התנאי מבוססת על גישת הפמיניזם הרדיקלי. לפי גישה זו, קורבניותן של נשים מוכות אינה תוצר של תסמונת פסיכולוגית או הפרעה אישיותית, אלא פרי דיכוי והשתקה מצד המערכת ורשויות החוק.¹³⁶ בנסיבות אלה, שבהן פניותיהן של הנשים מעלות חרס, אלה נקלעות מבחינתן למצב של מבוך ללא מוצא. עמדה זו מצאה ביטוי אף בפסיקה, שם נקבע כי "מחקרים הראו כי אישה הסובלת מאלימות קשה ורצופה כמשך שנים, באין עזרה מסביבתה הקרובה וללא התערבות תקיפה מצד הרשויות, נתקפת בייאוש עמוק, העשוי להובילה לשים קץ לחייה או לחיי בן-זוגה האלים".¹³⁷ על כן, הפמיניזם הרדיקלי מבקש להרחיב את יריעת הדיון מעבר

¹³⁴ הצעה זו מזכירה את המאבק הפמיניסטי שהתרחש בארצות הברית למען קבלת עדויות מומחה, המבוססות על תסמונת האישה המוכה, במשפטי נשים שהרגו את בני זוגן. ראו, ליאורה בילסקי "מהגנה עצמית להגנת העצמיות", לעיל ה"ש 13, בעמ' 36-39; יורם רבין ויונתן לבני "התסמונת הפוסט-טראומטית", לעיל ה"ש 19, בעמ' 227-229.

¹³⁵ דפנה ברק-ארז "האישה הסבירה", לעיל ה"ש 76, בעמ' 123-124; יורם רבין ויונתן לבני "התסמונת הפוסט-טראומטית" לעיל ה"ש 19, בעמ' 211-213; A.M. Coughlin, *Excusing Women*, 82 CAL. L. REV. 1, 71-75 (1994).

¹³⁶ ליאורה בילסקי "מהגנה עצמית להגנת העצמיות", לעיל ה"ש 13, בעמ' 27-40; דליה יסעור-בורוכוביץ ועל לביא-אפרת "עמדות של שוטרים ושופטים", לעיל ה"ש 14, בעמ' 481-482.

¹³⁷ ע"פ 7832/00 יעקובוב נ' מדינת ישראל, פ"ד נו(2) 534, 547 (2002); בדומה, גם השופטת ברק-ארז הפנתה בפסיקתה זרקור לאחריותן של הרשויות למיגור התופעה, ראו בעניין היילן, לעיל ה"ש 39, פס' 15 לפסק דינה ("המציוות שבה קורבנות עבירה מוצאים עצמם בעמדה של קושי להגיש תלונה לרשויות האכיפה היא קשה. לא אחת

למערכת היחסים המתעללת אל ההקשר החברתי הרחב שבמסגרתו בוצע מעשה ההמתה, ובכך לאתגר את ההבחנה בין הפרטי לציבורי. בהתאם לרוח גישה זו, מוצע לאמץ חזקה פרשנית שלפיה ככל שהנאשמת פנתה לרשויות אך אלו נכשלו בתפקידן לסייע לה לצאת ממעגל האלימות ולהגן על חייה – יש בכך להעיד על קיומה של מצוקה נפשית קשה. בכך יוסט הדיון מאשמתה הבלעדית של הנאשמת, קורבן ההתעללות, אל אחריותן של הרשויות בספרה הציבורית.

עם זאת גם לגישה זו חסרונות מספר, כאשר הבולט ביניהם הוא החשש מפני חיזוק הדימוי השלילי של נשים כפסיביות ותלותיות. חשש נוסף העשוי להתעורר בעקבות חזקה פרשנית זו הוא מפני פנייה לא כנה לרשויות שמטרתה להכשיר תקיפה עתידית של בן הזוג בטענה להתעללות. אולם אני סבורה כי יתרונותיה של ההצעה עולים על חסרונותיה, ככל שזו תוחל במקרים שבהם הוכח כי נעשו ניסיונות כנים ואמיתיים מצד האישה לקבל את עזרת והגנת הרשויות, אך אלה כשלו בתפקידן.

באשר לדרישת קיומו של קשר סיבתי בין המצוקה הנפשית לבין ההתעללות, תנאי זה מהווה את המכשול המרכזי העומד בפני קורבנות ההתעללות. כזכור, כיום הפסיקה נוהגת לדרוש קשר ישיר בין המצוקה לבין ההתעללות, המבוססת על סמיכות זמנים. כמו כן, נדרש שההתעללות תהיה המניע הבלעדי למצוקה הנפשית. כל אלה עומדים בעוכריהן של קורבנות ההתעללות ומצריכים חשיבה מחדש. על כן, עיקרון פרשני פמיניסטי נוסף שבו אבקש להיעזר מבוסס על "שאלת האישה", הנשען על כתיבתה של קתרין ברטלט.¹³⁸ לפי עיקרון זה יש לפעול לחשיפת האופי המוטעה של כללים משפטיים הנחזים כאובייקטיביים וניטרליים ולפעול למחיקת הטיה זו באמצעות אימוץ חלופה פרשנית שאינה מטילה נטל חברתי לא פרופורציונלי על נשים. בהיקש לענייננו, עיקרון זה עשוי לתמוך בזניחת דרישת הקשר הסיבתי הישיר על ציר הזמן, המטיל נטל כבד ביותר על קורבנות ההתעללות ואשר אינו עולה בקנה אחד עם הנסיבות הייחודיות שבהן מבוצעת העבירה. בהמשך לכך, ייתכן כי בבחינת תחולת הסעיף אין לדרוש כי ההתעללות תהווה את המניע הבלעדי והמכריע לביצוע הרצח, אלא יש להכיר במגוון רגשות ומניעים אשר הביאו את קורבן ההתעללות לביצוע המעשה הקטלני, כחלק מתמונת העולם המורכבת המאפיינת את אותם מעשי המתה.

עיקרון פרשני נוסף שניתן לאמץ מבוסס על בחינה מתמשכת של הקשר הסיבתי. במסגרת בחינה זו, יש לתת משקל להשפעה המצטברת שעשויה להיות להתעללות קשה וארוכת שנים מצד בן הזוג המכה על מצבה הנפשי של האישה המוכה, כמו גם

הדבר נובע מן המחסומים הרגשיים הכרוכים בהגשת התלונה ובהתמודדות עמה. לעתים, הוא יכול לנבוע גם מחשש של הנמנים עם אוכלוסיות מוחלשות לפנות לרשויות האכיפה ולתת בהן את מבטחן. זהו מחסום שרשויות המדינה מצוות להיאבק בו ולא להשלים עמו. מערכת החינוך צריכה לעסוק בכך. גורמי המשטרה צריכים לעסוק בכך ולהושיט יד' לקהילות שבתוכן הם יושבים. אין גם לשפוט את הקורבן על כך שהתקשה לפנות ולבקש עזרה".

דפנה ברק-ארז "פרשנות פמיניסטית" המשפט 37, 51-49 (2011); Katharine T. Bartlett, *Feminist Legal Methods*, 103 HARV.L.REV. 829, 837-849 (1990)

¹³⁸

למשקעים שהותירו באישה, העשויים להתפרץ בקרבה אפילו בתגובה לגירוי קל יחסית.¹³⁹ שכן, בחינה המתמקדת באירוע ההמתה לבדו, מבלי להתייחס להשפעה המתמשכת של מסכת ההתעללות, אינה רגישה דיה למורכבותה של מערכת היחסים המתעללת ולמאפייניה ואינה מתיישבת עם לשון הסעיף. לא זו אף זו, ספק אם ניתן לנתק בין המצוקה הנפשית שבה הייתה נתונה האישה בעת ביצוע הרצח לבין ההתעללות הקשה שהייתה מנת חלקה במשך שנים רבות.

סיכום

ברשימה זו ביקשתי לבחון מה נשתנה במעמדן המשפטי של קורבנות התעללות שנטלו את חייהם של המתעללים בהן, תוך סקירת השינויים המרכזיים שחלו בנושא במרוצת השנים: החל מפרשת בוחבוט, המשך בתיקון מס' 44 לחוק העונשין וכלה ברפורמה בעבירות ההמתה שנכנסה לתוקף בשנת 2019. במסגרת זו ביקשתי להתמקד בדיאלוג המתמשך בין המחוקק לבית המשפט ולהפנות זרקור לתפקידו של כל אחד מהשחקנים בעיצוב המדיניות השיפוטית הנוהגת בהקשר זה. מבט מעמיק אל האופן שבו מערכת המשפט מטפלת בנשים מוכות שהמיתו את המתעלל בהן מצביע על פער משמעותי בין העמדה המשתקפת מדברי המחוקק לבין המתרחש בתוך כותלי בית המשפט.

טענתי המרכזית ברשימה זו היא כי חרף הפוטנציאל הגלום ברפורמה החדשה, העשויה להביא לשיפור משמעותי במצבן של קורבנות ההתעללות, אל לנו להפריז בכוחה, שכן השינוי במעמדן המשפטי טעון גם הירתמות של בית המשפט למאבק. כאמור, מודל הענישה המופחתת, שעוגן בסעיף 300א(ג) לחוק בטרם הרפורמה, כמעט לא הוחל באותן נסיבות ייחודיות שעבורן יועד עקב פרשנות שיפוטית מצמצמת לתנאי הסעיף. כעולה מניתוח הפסיקה בנושא, חרף הלשון הניטרלית שבה נקט בית המשפט, הפרשנות שאומצה לבסוף אינה רגישה דיה לחוויית החיים הייחודית של אותן נשים מוכות ואינה תואמת את מאפייניהן של קורבנות ההתעללות שעליהן ביקש המחוקק לפרוש את חסותו. כפי שביקשתי להראות ברשימה, פרשנות זו היא תוצר של הטיה שנוצרה בפסיקה, שנאלצה להתמודד עם המקרה ההופכי למקרה שבגיניו חוקק התיקון, ובו ביקשו גברים שרצחו את בנות זוגם לחסות תחת הגנת הסעיף המקל. הסבר חדש זה מחייב התייחסות פרשנית רגישה מצד בית המשפט כאשר הנסיבות שלהן התכוון המחוקק אכן מתקיימות. לאור האמור, אימוץ נוסחו המלא של הסעיף הישן במסגרת הרפורמה החדשה והפיכתו למודל של אחריות מופחתת, בהיעדר שינוי בפרשנות השיפוטית הנוהגת, מעוררים את החשש שמא מדובר באותה גברת בשינוי כותרת.

אין חולק כי ההתמודדות המשפטית עם סוגיה זו היא מורכבת וטומנת בחובה אתגרים רבים. עם זאת, ניכר כי לאורך השנים חל שינוי ביחסו של בית המשפט לתופעת האלימות נגד נשים והוא מגלה הבנה באשר למורכבות הסוגיה. על סמך הבנה מתגבשת זו, ובראי הרפורמה החקיקתית בעבירות ההמתה, ביקשתי להצביע על הצורך בשינוי

¹³⁹ עניין פרישקין, לעיל ה"ש 48, פס' 19 לפסק דינה של השופטת ארבל.

הפרשנות השיפוטית הנוהגת לסעיף 301ב(א) לחוק המאפשר הטלת אחריות מופחתת. במסגרת זו, הצעתי קריאה מחודשת של תנאי הסעיף העולה בקנה אחד עם נסיבותיהם הייחודיות של מקרי ההמתה ועם מורכבותה של מערכת היחסים המתעללת. אני סבורה כי הצעה זו עשויה לסייע להגשמת תכלית הרפורמה בעבירות ההמתה שהיא ליצור הלימה ראויה יותר בין חומרתה המוסרית של העבירה, האחריות המוטלת על הנאשם והעונש הקבוע בחוק.